

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри

Світлана МАКАРЕНКО
«21» листопада 2025 р.

**«ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ
ЕКСКУРСІЙ У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ»**

Кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта. Інклюзія»
Хімчинської Карини Сергіївни

Науковий керівник: **Крутий К. Л.**,
докторка педагогічних наук, професорка
Рецензент: **Зданевич Л.В.**, докторка
педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри дошкільної
та спеціальної освіти,
психології, фахових методик
Хмельницької
гуманітарно-педагогічної академії

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою
95 А «Відмінно»
«22» грудня 2025 р.

Секретар ЕК
Оксана ПОПОВСЬКА

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП...	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ...	7
1.1. Сутність та зміст екологічної компетентності.....	7
1.2. Особливості формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	20
1.3. Роль екскурсій у природне довкілля як засіб формування екологічної компетентності старших дошкільників	45
Висновки до розділу 1.....	51
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ	53
2.1. Стан сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти	53
2.2. Технологія формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі	74
2.3. Результати дослідження та методичні рекомендації щодо організації та проведення екскурсій у природне довкілля з метою формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.....	95
Висновки до розділу 2.....	108
ВИСНОВКИ	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	114

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство відчуває гостру потребу у формуванні екологічно свідомого покоління, здатного до відповідальної поведінки у довкіллі. Дошкільний вік є сенситивним періодом для формування екологічної культури. Природа є багатогранним джерелом пізнання світу дитиною та вагомою передумовою виховання всебічно розвиненої особистості. Людина є частиною природи, і цей зв'язок найяскравіше проявляється в дитячому віці. Заклад дошкільної освіти є початковим осередком для виховання в дітей ціннісного ставлення до довкілля, і одним із його завдань є формування екологічної компетентності.

Згідно з Державним стандартом дошкільної освіти, формування природничо-екологічної компетентності дошкільнят є пріоритетним завданням. Освітній напрям «Дитина в природному довкіллі» спрямовано на те, щоб діти усвідомили соціальні норми поведінки, навчилися цінувати все живе, дбайливо ставитися до природних ресурсів та раціонально їх використовувати [2].

Особливе місце в формуванні екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку посідають екскурсії в природне довкілля. Саме під час екскурсій діти мають можливість безпосередньо спостерігати за природою, досліджувати її явища, встановлювати взаємозв'язки між живими та неживими об'єктами. Екскурсії сприяють формуванню емоційного зв'язку з природою, розвитку спостережливості, допитливості та практичних навичок взаємодії з довкіллям. Однак, незважаючи на очевидні переваги екскурсій, на практиці їх реалізація часто стикається з низкою проблем. Це пов'язано з недостатньою методичною підготовкою педагогів, обмеженнями у часі, необхідністю забезпечення безпеки дітей, а також з недостатнім матеріально-технічним забезпеченням.

У сучасному світі природничо-екологічна компетентність досліджується провідними науковцями, серед яких: В. Бутенко [5], Н. Лисенко [32], О. Маланчук [36], О. Максимова [38], Н. Ошуркевич [48], Л. Присяжнюк [47] та

ін. Сучасні педагоги, такі як М. Городиська [13], Н. Лисенко [33] та З. Плохій [45] особливо наголошують на значенні дошкільного віку, вважаючи його ключовим періодом для формування екологічної компетентності.

Варто виокремити, що питання екологічного виховання знайшли своє відображення в ключових нормативно-правових актах, що регулюють дошкільну освіту в Україні. Із поміж них: Закон України «Про дошкільну освіту» [24], який визначає загальні принципи та завдання екологічного виховання; Базовий компонент дошкільної освіти, що встановлює стандарти екологічної компетентності [2], а також освітні комплексні програми, які пропонують конкретні методичні рекомендації для реалізації екологічного виховання в закладах дошкільної освіти [8]; [47]; [51]; [52].

Експерсії в природному доквіллі є потужним інструментом для формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку, адже вони надають дітям можливість безпосередньо взаємодіяти з природою, спостерігати за її явищами та формувати емоційний зв'язок з нею. Однак, незважаючи на значну увагу до екологічного виховання, недостатньо досліджень присвячено ефективним технологіям формування екологічної компетентності дошкільників саме під час експерсій. У зв'язку з цим, виникає потреба в розробці та впровадженні ефективних методів та прийомів проведення експерсій, які б максимально сприяли формуванню екологічної компетентності старших дошкільників.

Мета дослідження – теоретично обгрунтувати та експериментально перевірити технологію формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення експерсій у природному доквіллі.

Зумовлені метою **завдання дослідження** передбачають:

1. Розкрити сутність та зміст екологічної компетентності.
2. Визначити особливості формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.
3. Проаналізувати роль експерсій у природне доквілля у формуванні екологічної компетентності дошкільників.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі.

5. Розробити методичні рекомендації щодо організації та проведення екскурсій у природне довкілля з метою формування екологічної компетентності дошкільнят.

Об'єктом дослідження є процес формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предметом дослідження – технологія формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час екскурсій у природному довкіллі.

З метою вирішення поставлених завдань дослідження у кваліфікаційній роботі використано такі **методи дослідження**:

а) теоретичні: аналіз, синтез, метод індукції та дедукції, класифікації, узагальнення науково-педагогічної літератури, педагогічного досвіду із проблеми дослідження;

б) емпіричні: педагогічний моніторинг; спостереження; опитування; бесіда; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи);

в) статистично-математичні: метод статистичної обробки даних.

Значною **науково-практичною цінністю** вирізняється запропонована технологія формування екологічної компетентності засобами екскурсій. Вона представлена як цілісна система, що охоплює: визначення цільових орієнтирів (очікувані результати за компонентами компетентності); добір змісту (тематика екскурсій, об'єкти спостереження, екологічні ситуації); продуману послідовність етапів (підготовчий, основний – екскурсія, післяекскурсійний – рефлексивно-узагальнювальний); систему методів і прийомів (спостереження, дослідницькі завдання, проблемні запитання, ігрові ситуації, екологічні

доручення); організацію зворотного зв'язку й узагальнення дитячого досвіду. Авторка пропонує конкретні приклади екскурсій у різні пори року, зразки запитань до дітей, орієнтовні форми фіксації результатів спостережень, що істотно полегшує можливість упровадження технології у масову практику.

Практичне значення роботи є вагомим: розроблена технологія екскурсій у природне довкілля, система діагностичних завдань, критерії й показники оцінювання рівня екологічної компетентності, а також методичні рекомендації щодо організації й проведення екскурсій можуть бути використані вихователями закладів дошкільної освіти, методистами, викладачами закладів вищої освіти у процесі підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Окремі напрацювання (сценарії екскурсій, комплекси завдань, прийоми рефлексії) мають потенціал для подальшого поширення через методичні посібники, тренінгові програми, курси підвищення кваліфікації педагогів.

Апробація результатів роботи.

1. Хімчинська К., Крутій К. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі / *Магістерські студії психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету: збірник наукових праць здобувачів ОС Магістр ОП «Дошкільна освіта. Інклюзія», «Початкова освіта», «Фізична культура та спорт», «Практична психологія», «Менеджмент. Управління закладом загальної середньої освіти» / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Випуск 3. Київ: МДУ, 2025. С.93-96.*

Обсяг і структура роботи. Дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів та загальних висновків. Загальний обсяг роботи становить 122 сторінки, з них – 113 основного тексту. Робота містить 13 таблиць та 10 рисунків. Список використаних джерел – 67.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність та зміст екологічної компетентності

У сучасному світі, коли екологічні проблеми стають все гострішими, а пошук сталого розвитку є нагальною потребою, екологічна грамотність та свідомість набувають особливої актуальності. Освіта відіграє провідну роль у становленні екологічної компетентності, яка є підґрунтям для формування молодого покоління, здатного до відповідальних екологічних рішень. В освітньому контексті екологічна компетентність виступає як міждисциплінарна якість, що об'єднує знання, навички та цінності, спрямовані на усвідомлення антропогенного впливу на природу та розуміння індивідуальної ролі в екологічних процесах. Отже, ключовим завданням сучасної освіти є формування екологічної компетентності, що допомагає дітям усвідомити наслідки людської діяльності для навколишнього середовища та відчутти свою причетність до його збереження.

Для обґрунтування сутності екологічної компетентності у дітей дошкільного віку першочергово необхідно розкрити зміст понять «компетентність» та «компетенція». Так, І. Гушлевська визначає феномен «компетентність» як комплексну характеристику особистості, що охоплює результати її попереднього психічного розвитку, а саме: знання, вміння, навички, креативність, яка проявляється у здатності творчо розв'язувати завдання, ініціативність, самостійність, самооцінювання та самоконтроль [17].

Компетентну особистість характеризує низка важливих якостей, серед яких відповідальність, організованість, урівноваженість, кмітливність, інтелектуальна ефективність, активність, товариськість, культурність та освіченість. При цьому, складовими компетентності виступають «компетенції»,

які розглядаються як своєрідний ключ до становлення компетентної особистості [3, с.25].

У Державному стандарті дошкільної освіти термін «компетентність» трактується як особисте досягнення та підсумок здобуття дошкільної освіти, що являє собою цілісну систему взаємодіючих складових, які охоплюють фізичний, соціальний, психічний та духовний аспекти розвитку дитячої особистості [2].

Дослідниця Н. Ошуркевич пропонує цікаве розуміння компетентності, визначаючи її як особливу форму організації предметно-специфічних знань особистості, що дає змогу самостійно приймати ефективні рішення. Науковиця також підкреслює важливість відповідності знань певним вимогам [48, с.210].

На думку І. Коновальчук, компетентність – це комплексна особистісна характеристика, яка полягає в умінні ефективно вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях і різних сферах діяльності. В основі цього вміння лежить використання знань, набутого досвіду (навчального та життєвого) та особистісних цінностей [33, с.21].

Англійський вчений Дж. Равен визначає компетентність як особливу здатність, необхідну для успішного виконання конкретного завдання в певній сфері. Вона охоплює спеціалізовані знання, навички, способи мислення та відповідальність за результати. Відповідно до європейських стандартів, компетентнісний підхід в освіті орієнтований на розвиток у дітей ключових і предметних компетентностей, що є важливими для сучасного життя. Результатом є формування загальної компетентності особистості як її цілісної характеристики, що охоплює знання, вміння, ставлення, досвід діяльності та модель поведінки [64].

Компетентнісний підхід в екологічній освіті спрямований на формування екологічної компетентності в дітей. Це є одним із ключових завдань сучасної української освіти та виховання – створення умов для розвитку екологічно компетентної особистості. Екологічна компетентність розглядається як

складова екологічної культури, що охоплює усвідомлені екологічні знання, способи прийняття рішень, моральні норми та цінності, необхідні для екологічно відповідальної діяльності.

Екологічна компетентність є результатом інтеграції екологічних цінностей, внутрішньої мотивації до екологічно доцільної поведінки, рівня екологічної освіченості та набутого досвіду активної діяльності у різних контекстах для розв'язання конкретних екологічних завдань.

Формування екологічного світогляду починається в дошкільному віці, який є ключовим етапом для розвитку гуманного ставлення до природи. Екологічна компетентність, що формується на цьому етапі, являє собою систему знань та вмінь, які дозволяють особі розуміти екологічні виклики, знаходити способи їх подолання, популяризувати екологічні ідеї та дотримуватися екологічних правил поведінки.

Дослідження сутності екологічної компетентності може здійснюватися з використанням різних наукових парадигм, зокрема системного, компетентнісного та аксіологічного підходів. З точки зору системного підходу, екологічна компетентність являє собою систему засобів і способів взаємодії дитини з довкіллям, що складається з когнітивного, діяльнісного та особистісного компонентів. Цей підхід дозволяє аналізувати екологічну компетентність як цілісну систему, розглядати її структуру та визначати її місце в ієрархії загальних компетентностей особистості [9, с.11].

Компетентнісний підхід розглядає екологічну компетентність як здатність дитини практично діяти та творчо використовувати екологічні знання, вміння, способи діяльності та власний досвід у різних життєвих екологічних ситуаціях. Цей підхід дозволяє визначати критерії, показники та рівні сформованості екологічної компетентності, створювати еколога-розвивальне середовище, забезпечувати практичний досвід дитини в природі та сприяти перетворенню знань про природу на особистісно значущі, що регулюють екологічно доцільну поведінку.

Аксіологічний підхід до розуміння екологічної компетентності фокусується на процесі становлення та кінцевому сформуванні ціннісних орієнтацій, що є необхідною умовою для формування екологічно відповідальної поведінки у дітей. Цей підхід надає можливість: глибоко дослідити сутність екологічних цінностей як важливої педагогічної категорії; визначити спектр екологічних та особистісних цінностей, які є пріоритетними для розвитку екологічної компетентності у старшому дошкільному віці; цілеспрямовано формувати ціннісне ставлення до природи [9, с.12].

Проблема формування екологічної компетентності є предметом постійної наукової уваги. Різниця в поглядах на цю проблему серед педагогів різних історичних періодів та існуючі розбіжності в їхніх теоретичних розробках стали основною причиною неоднозначного тлумачення сутності екологічної компетентності та появи значної кількості різних визначень цього терміну.

О. Колонькова розглядає екологічну компетентність як систему знань, умінь і навичок у сфері екологічної діяльності, що відповідає внутрішній позиції особистості та забезпечує кваліфіковане розв'язання екологічно небезпечних ситуацій, а також спостереження й контроль за дотриманням екологічних норм у різних сферах життя відповідно до законодавства України [32, с.381].

За В. Маршицькою, екологічна компетентність – це здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природі, що проявляється в умінні актуалізувати екологічні знання, навички, досвід і цінності для прийняття обґрунтованих рішень та здійснення відповідних дій з розумінням їх наслідків для довкілля [42, с.21].

Узагальнюючи існуючі наукові підходи до дефініції «екологічна компетентність», слід зазначити, що Г. Чорна визначає її як характеристику особистості, що забезпечує відповідальне прийняття рішень у життєвих ситуаціях з урахуванням принципів сталого розвитку [57, с.164].

Водночас, Л. Руденко та О. Пруцакова трактують екологічну компетентність як інтегративну якість особистості, що відображає її готовність і здатність до практичного розв'язання екологічних завдань на основі необхідного запасу знань, умінь та особистісних якостей, забезпечуючи ефективну діяльність у проблемних ситуаціях, що виникають у різних сферах життєдіяльності [53].

Дослідниця С. Шмалей розглядає інтегральний розвиток особистості як процес, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти та формує здатність виявляти, розуміти й оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на підтримку екологічної рівноваги та раціональне використання природних ресурсів [59, с.189].

Згідно з навчально-методичним посібником З. Плохій, спрямованим на формування екологічної компетентності дошкільників, екологічна компетентність розглядається як елемент екологічної культури, що охоплює усвідомлене розуміння екологічних знань, володіння способами прийняття екологічно обґрунтованих рішень, засвоєння моральних норм і цінностей, необхідних для екологічно відповідальної поведінки [45].

За Н. Пустовіт, Л. Руденко, екологічна компетентність розглядається як основна мета і водночас кінцевий результат екологічної освіти дітей, що виявляється у їхній здатності здійснювати оцінку екологічних проблем. Підхід Л. Руденко особливо підкреслює практичну цінність екологічної компетентності, визначаючи її як вміння застосовувати знання для розв'язання екологічних проблем. На її думку, екологічна компетентність об'єднує необхідні знання з особистими якостями, що дозволяє ефективно діяти в реальних екологічних ситуаціях. Дослідниця наголошує, що ця компетентність є важливою для тих, хто має намір використовувати свої знання та вміння в практичних екологічних ініціативах та проєктах [53, с.29]

В. Гузь розглядає екологічну компетентність як уміння особистості ідентифікувати екологічні проблеми, давати їм чітке визначення та знаходити

ефективні способи їх розв'язання в різноманітних навчальних або практичних життєвих контекстах [16, с.53].

Науковець І. Коновальчук зазначає, що екологічна компетентність є синтезом особистісних якостей, творчих здібностей, знань, умінь та індивідуального досвіду, цілісність якого дозволяє людині вмотивовано організовувати своє життя в гармонії з природним довкіллям, враховуючи суспільні та особистісні потреби й цінності, та усвідомлювати свою відповідальність за екологічні наслідки професійної та побутової діяльності [33, с.23].

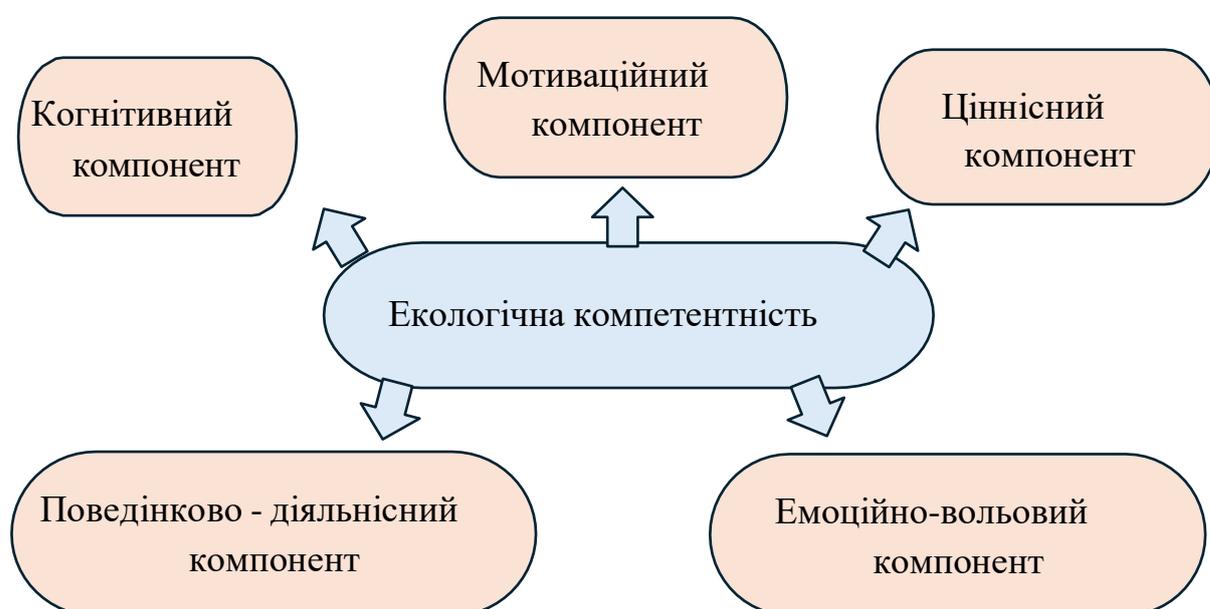
О. Максимова розглядає екологічну компетентність як важливий компонент готовності дитини до шкільного навчання, визначаючи її через наявність певного обсягу природничих знань, що забезпечують усвідомлення власної інтегрованості у природне довкілля та розуміння екологічних проблем, наявність мотиваційної сфери, спрямованої на природоохоронну діяльність, а також сформоване вміння здійснювати аналіз наслідків власної діяльності на природне довкілля [38, с.47].

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу, Н. Лисенко виокремлює кілька ключових трактувань поняття «екологічна компетентність». По-перше, вона розглядається як прояв екологічної культури в межах «зони відповідальності» особистості, під якою розуміється та частина довкілля, де людина здійснює власну діяльність і має реальну можливість впливати на її стан. По-друге, екологічна компетентність визначається як здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, що проявляється в умінні актуалізувати набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності для прийняття рішень та виконання адекватних дій з усвідомленням їхніх наслідків для довкілля. По-третє, це поняття трактується як здатність застосовувати екологічні знання та досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої

причетності до екологічних проблем та відповідальності за екологічні наслідки власної професійної діяльності [32].

Узагальнюючи різні підходи, екологічну компетентність можна визначити як систему екологічних знань, навичок, цінностей та здатність людини розв'язувати екологічні проблеми, набувати відповідного досвіду й мати мотивацію до природоохоронної діяльності. Відповідно, екологічна компетентність дошкільника – це здатність дитини, спираючись на засвоєні знання, вміння, навички та власний досвід, розв'язувати екологічні завдання, що виникають у її повсякденному житті, відповідно до її потреб і можливостей [63].

Вивчивши сутність та зміст екологічної компетентності у старшому дошкільному віці, перейдемо до характеристики її складових. Як правило, до структурних елементів екологічної компетентності особистості відносять когнітивний (знання), мотиваційний (прагнення), емоційно-вольовий (регуляція), ціннісний (переконавання) та поведінково-діяльнісний (практичні дії) компоненти (рис.1.1.):

Рис.1.1. Структура екологічної компетентності

Розглянемо детальніше структурні компоненти екологічної компетентності:

Таблиця 1.1.

Опис структурних компонентів екологічної компетентності

Структурний компонент	Опис
Когнітивний	<p>Охоплює знання дитини про:</p> <ul style="list-style-type: none"> -тваринний світ (особливості будови, харчування, пересування, поведінку, середовище існування, облаштування житла, їхню роль у природі та значення для людини); -рослинний світ (будову рослин, уявлення про лікарські властивості, вплив погодних умов, розрізнення їстівних та отруйних грибів); -неживу природу (знання про об'єкти та явища неживої природи).
Мотиваційний	<p>Відображає внутрішнє спонукання до екологічно доцільної поведінки, що проявляється у:</p> <ul style="list-style-type: none"> -докладанні зусиль для збереження, догляду та захисту довкілля. -інтересі, бажанні та наявності посильних умінь щодо природоохоронних дій.
Емоційно-вольовий	<p>Характеризує емоційне ставлення до природи та вольові якості, необхідні для екологічно відповідальної поведінки:</p> <ul style="list-style-type: none"> -організованість, наполегливість, самостійність та ініціативність у екологічній діяльності. -переживання позитивних емоцій, таких як захоплення, радість, щастя, задоволення, здивування та гордість, пов'язаних із природою.

Ціннісний	<p>Охоплює систему екологічних цінностей та установок особистості:</p> <ul style="list-style-type: none"> -еколого-моральні цінності (розуміння моральних норм у ставленні до природи). -еколого-естетичні цінності (сприйняття краси та гармонії природи). -соціоприродні цінності (усвідомлення взаємозв'язку людини і природи, відповідальності перед майбутніми поколіннями). -еколого-гуманістичні цінності (повага до життя у всіх його проявах, співчуття до живих істот).
Поведінково-діяльнісний	<p>Виявляється у практичній екологічно доцільній поведінці:</p> <ul style="list-style-type: none"> -дотримання правил раціонального природокористування та підтримання чистоти довкілля. -заощадливе використання природних ресурсів (води, електроенергії, тепла) у побуті.

Варто виокремити, що дослідники пропонують варіативність компонентів поняття «екологічна компетентність». Таку варіативність можна пояснити як відмінностями в теоретичних моделях, так і спробами адаптувати структуру екологічної компетентності до специфічних освітніх умов, зокрема, враховуючи різний рівень екологічної свідомості та практичного досвіду учнів у процесі навчання та виховання.

Зокрема, М. Головань пропонує п'ятикомпонентну модель екологічної компетентності, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, емоційно-вольовий та рефлексивний аспекти. На її думку, така структура всебічно відображає різні сторони екологічної компетентності,

наголошуючи не лише на знаннях та вміннях, а й на здатності особистості керувати своїми емоціями та діяти відповідно до власних екологічних переконань. Отже, М. Головань акцентує увагу на розвитку внутрішніх цінностей та емоційної зрілості, які спонукають людину діяти згідно з екологічними принципами [14].

Аналізуючи дослідження О. Гуренкової, можна виокремити її трикомпонентну модель екологічної компетентності, що охоплює аксіологічний (ціннісно-мотиваційний), когнітивний (знаннєво-змістовий) та діяльнісно-практичний (практико-технологічний) компоненти. Дослідниця наголошує на важливості інтеграції теоретичних знань і практичних умінь з чітко визначеними ціннісними орієнтирами. Запропонована структура підкреслює необхідність формування не лише знань, а й здатності до їх практичного застосування в реальних життєвих контекстах, особливо при розв'язанні екологічних завдань [15, с. 99].

Науковиця В. Маршицька розробила трикомпонентну модель екологічної компетентності, що охоплює інформаційно-досвідний, мотиваційно-ціннісний та поведінково-діяльнісний аспекти. Вона наголошує на значенні набуття практичного досвіду та розвитку екологічних цінностей як ключових елементів для формування цілісного підходу до розв'язання екологічних проблем. Важливо, що В. Маршицька акцентує увагу на практичній складовій екологічної компетентності, яка забезпечує ефективне розв'язання екологічних завдань у реальних життєвих ситуаціях [42, с.21].

Отже, представлені моделі екологічної компетентності наголошують на значущості не лише засвоєння теоретичних знань, а й уміння використовувати їх у практичних ситуаціях. Водночас вони підкреслюють важливість формування морально-етичних принципів, що спонукають до екологічно відповідальної поведінки.

Г. Беленька та О. Половина обґрунтовано стверджують, що екологічна компетентність є інтегрованою якістю, яка об'єднує екологічні цінності

особистості, її внутрішню мотивацію до екологічно доцільної діяльності, рівень екологічної обізнаності та особистий досвід проактивної поведінки в різноманітних ситуаціях, спрямованих на розв'язання екологічних проблем. Щодо еколого-природничої компетентності дітей дошкільного віку, вони розглядають її як важливу складову їхньої загальної життєвої компетентності, що базується на конкретних знаннях про природу, позитивному емоційно-ціннісному ставленні до її компонентів, усвідомленні та дотриманні правил природокористування, і охоплює в себе інтелектуальний (когнітивний), емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний аспекти [4].

Створення сприятливого освітнього середовища для розвитку екологічно компетентної особистості є одним із найважливіших пріоритетів сучасної системи освіти та виховання в Україні. Екологічна компетентність, як невід'ємний елемент екологічної культури, охоплює не лише знання про природне довкілля, але й уміння приймати відповідальні рішення, керуючись екологічними нормами та цінностями. Крім того, важливим аспектом є наявність особистого досвіду активної участі у розв'язанні конкретних екологічних проблем, що сприяє формуванню дієвої екологічної позиції.

Варто зазначити, що основою формування екологічної компетентності є екологічні знання. Без розуміння сутності природних об'єктів та процесів неможливе формування ціннісного ставлення до них. Екологічні знання є першоосною свідомого сприйняття довкілля та становлення екологічної свідомості. Однак, справжня екологічна освіченість виходить за межі простого володіння інформацією, включаючи сформовані ціннісні орієнтації, установки та поведінкові патерни, що забезпечують емоційну прив'язаність до природи та готовність до практичної екологічно доцільної діяльності. Екологічна компетентність, як діяльна характеристика, передбачає здатність дитини ефективно використовувати свої знання, ставлення, готовність та навички для розв'язання конкретних екологічних проблем, що виникають у реальних ситуаціях [22, с.71].

Оснoву природничo-екологічної компетентності становить глибоке розуміння природи та її закономірностей, включаючи знання про фундаментальні природні явища, такі як цикли води, зміна дня і ночі, процеси росту та розвитку живих організмів, що є базисом для цілісного сприйняття світу природи. Важливим елементом є також розвинені аналітичні та спостережливі навички, що передбачають уміння спостерігати за природними об'єктами та явищами, аналізувати отримані дані, розрізняти їхні особливості та встановлювати існуючі між ними зв'язки.

Крім того, природничo-екологічна компетентність охоплює навички екологічно відповідальної взаємодії з природою, що охоплюють не лише знання про бережливе ставлення до природних ресурсів та їх раціональне використання, але й практичні вміння втілювати ці знання у повсякденному житті. Не менш важливим є усвідомлення екологічних проблем та особистої відповідальності, розуміння того, що навіть дії дитини можуть мати наслідки для довкілля, та готовність брати на себе відповідальність за свої вчинки. Саме інтеграція цих знань, умінь та ставлень формує цілісну природничo-екологічну компетентність, необхідну для гармонійної взаємодії людини з природним довкіллям [27, с.130].

На основі аналізу поглядів науковців щодо сутності екологічної компетентності можна виокремити наступні характерні ознаки:

1. Інтегративний характер, що передбачає об'єднання когнітивних, емоційно-ціннісних, вольових та поведінково-діяльнісних компонентів у цілісне особистісне утворення, де ці складові тісно взаємопов'язані та взаємозумовлюють одна одну, забезпечуючи цілісність екологічно компетентної особистості.

2. Діяльнісна спрямованість, яка проявляється не лише в знаннях про довкілля, а й у здатності та готовності особистості застосовувати ці знання на практиці для розв'язання екологічних проблем та здійснення екологічно доцільної діяльності в різних життєвих ситуаціях, включаючи вміння

аналізувати екологічні ситуації, приймати обґрунтовані рішення та реалізовувати їх у конкретних діях, спрямованих на збереження та поліпшення стану довкілля.

3. Ціннісно-мотиваційна основа, яка глибоко корениться в системі екологічних цінностей особистості, її переконаннях та мотивації до екологічно відповідальної поведінки, де усвідомлення цінності природи є потужним внутрішнім стимулом для прояву екологічної компетентності в різних сферах життя [37].

Зазначимо, що екологічна компетентність характеризується насамперед наявністю екологічних знань, що є основою для розуміння складних взаємозв'язків у природі та впливу на неї людської діяльності. Наступною важливою ознакою є здатність до доцільної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, що передбачає вміння застосовувати екологічні знання на практиці, діяти відповідально та усвідомлено. Емоційно-ціннісне ставлення до природи також є визначальною характеристикою, адже саме емоційна сфера спонукає до бережливого ставлення та бажання зберігати природне довкілля.

Крім того, природничо-екологічна компетентність передбачає знання основних законів природи, розуміння її функціонування та взаємодії екосистем. Важливим аспектом є також набуття досвіду екологічного спрямування, включаючи практичне застосування екологічних знань у професійній діяльності, що свідчить про сформованість екологічного мислення та готовність до екологічно відповідальних дій у різних сферах життя. Невід'ємною ознакою природничо-екологічної компетентності є розвинене почуття відповідальності за природу, що спонукає до активної участі у природоохоронних заходах та усвідомлення власного внеску у збереження довкілля для майбутніх поколінь [44, с.176].

Екологічна компетентність є важливим аспектом життя кожної людини, набуваючи особливої соціальної та моральної цінності в сучасному суспільстві. Педагоги різних часів присвячували свої дослідження теоретичному

обґрунтуванню цієї проблеми, що призвело до глибокого розуміння її сутності та значення. У контексті дошкільного віку екологічна компетентність визначається як здатність дитини, яка формується на основі засвоєних знань, умінь, навичок та індивідуального досвіду, самостійно розв'язувати екологічні завдання, що виникають у її повсякденному житті, відповідно до її вікових потреб та можливостей.

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок, що екологічна компетентність являє собою складну інтегровану якість особистості, що поєднує глибокі знання про закономірності функціонування екосистем, розуміння взаємозв'язку суспільства і природи, усвідомлення екологічних проблем та їх наслідків, а також сформовані ціннісні орієнтації, переконання і практичні навички, необхідні для відповідальної природоохоронної діяльності та сталого розвитку. Вона передбачає не лише теоретичну обізнаність, але й здатність застосовувати екологічні знання в реальних життєвих ситуаціях, приймати обґрунтовані рішення, спрямовані на збереження довкілля, та активно діяти для поліпшення екологічної ситуації на індивідуальному, місцевому та глобальному рівнях. Сутність екологічної компетентності полягає у формуванні екологічно свідомого громадянина, здатного до гармонійної взаємодії з природою та відповідального ставлення до майбутніх поколінь.

1.2. Особливості формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Дошкільний вік є надзвичайно важливим періодом для становлення екологічного світогляду особистості. У цей час формуються першооснови гуманної взаємодії з природним довкіллям, які в подальшому визначатимуть екологічну поведінку людини протягом усього її життя. Екологічна компетентність, що розвивається в дошкільному дитинстві, являє собою систему знань та вмінь, які надають особистості можливість: усвідомлювати

екологічні проблеми та шукати шляхи їхнього розв'язання; ефективно поширювати екологічні знання та застосовувати їх у повсякденному житті; дотримуватися встановлених екологічних норм поведінки.

Сенситивний період старшого дошкільного віку є визначальним для формування екологічної свідомості, культури та відповідального ставлення до природного світу. Метою формування екологічної компетентності у дітей цього віку, на думку дослідників, є саме розвиток екологічної свідомості як ключового елементу екологічної культури.

Варто виокремити, що старший дошкільний вік характеризується становленням нових психологічних механізмів, які є підґрунтям для набуття еколого-природничої компетентності. У цей період формується стійка мотиваційна сфера, система цінностей, моральних правил поведінки в природному оточенні, розвиваються соціальні потреби, з'являються перші прояви рефлексії, усвідомлене орієнтування у власних емоціях та зростає здатність до саморегуляції поведінки [46, с.328]

Слід зазначити, що формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку є однією з ключових вимог Державного стандарту дошкільної освіти та відображено в різних освітніх програмах, таких як «Дитина», «Українське дошкілля», «Соняшник», «Я у світі», «Світ дитинства» та інших [8]; [47]; [51]; [52].

Згідно з Державним стандартом дошкільної освіти, природничо-екологічна компетентність розглядається як здатність дитини демонструвати доцільну поведінку в різноманітних життєвих обставинах. Ця поведінка базується на емоційно-ціннісному сприйнятті природи, розумінні її закономірностей і формується в процесі пізнавальної, дослідницької, трудової та ігрової діяльності [2]

Освітній напрям «Дитина в природному довкіллі» передбачає, що до завершення дошкільного віку діти мають сформувані уявлення про природу Землі та Космосу, зокрема про природні явища, живі організми, причинно-

наслідкові зв'язки в довкіллі, а також про взаємодію між світом рослин, тварин та діяльністю людини.

Закон України «Про дошкільну освіту» підкреслює важливість формування усвідомленого ставлення до довкілля як одного з ключових завдань дошкільної освіти. Цей період є визначальним, оскільки саме тоді дитина починає відокремлювати себе від навколишнього світу, закладаються основи її морально-екологічних переконань, розвивається емоційний зв'язок з природою та формується підґрунтя екологічного світогляду [49].

У цьому контексті значущими є дослідження науковців та практиків, спрямовані на обґрунтування концептуальних засад екологічної освіти дітей, які включають:

- формування доступної для розуміння дошкільників системи елементарних наукових екологічних знань, що стане основою для усвідомленого та правильного ставлення до природи;
- розвиток пізнавальної зацікавленості до природного світу, що стимулюватиме дитячу допитливість, бажання досліджувати та пізнавати довкілля;
- формування первинних умінь і навичок екологічно грамотної та безпечної поведінки, навчаючи дітей дбайливо ставитися до природи, уникати завдань їй шкоди та запобігати небезпеці для себе та інших;
- виховання гуманного, емоційно-позитивного та дбайливого ставлення до природного світу та навколишнього середовища загалом, допомагаючи дітям відчувати красу та цінність природи й прагнути її збереження та захисту;
- розвиток почуття емпатії до об'єктів природи, що сприятиме кращому розумінню потреб та відчуттів живих істот і вихованню поваги та співчуття до них;
- формування вмій і навичок спостереження за природними об'єктами та явищами, навчаючи дітей уважно спостерігати за природою, помічати її зміни та взаємозв'язки між різними елементами довкілля;

- формування первісної системи ціннісних орієнтацій, допомагаючи дітям усвідомити себе як частину природи, розуміти взаємозалежність людини і природи та цінність спілкування з нею;
- освоєння елементарних норм поведінки щодо природи та формування навичок раціонального природокористування в повсякденному житті, навчаючи дітей ощадливо використовувати природні ресурси, не забруднювати довкілля та дбайливо ставитися до рослинності;
- формування вміння та бажання зберігати природу і, за потреби, надавати їй допомогу (догляд за живими об'єктами), а також розвиток навичок елементарної природоохоронної діяльності в найближчому оточенні, заохочуючи дітей до участі у відповідних заходах та догляду за рослинами й тваринами;
- формування елементарних умінь передбачати наслідки своїх дій щодо навколишнього середовища, що сприятиме усвідомленню відповідальності за свої вчинки та прийняттю екологічно доцільних рішень [61].

Так, Закон України «Про дошкільну освіту» відводить ключову роль формуванню усвідомленого ставлення до довкілля у дітей дошкільного віку, підкреслюючи визначальне значення цього періоду для закладання основ морально-екологічних переконань, розвитку емоційного зв'язку з природою та формування екологічного світогляду.

За О. Маланчук, природничо-екологічна компетентність дошкільників характеризується такими ознаками:

- наявність знань про природні явища та закони;
- обізнаність щодо природи Землі та Всесвіту, а також правил природокористування;
- сформоване емоційно-ціннісне ставлення до природних об'єктів;
- наявність навичок екологічно доцільної поведінки;

– організація розвивального природного середовища в закладі дошкільної освіти з дотриманням санітарно-гігієнічних, психолого-педагогічних, естетичних і матеріально-технічних вимог [36, с.39].

Отже, екологічна компетентність визначається як набута людиною здатність діяти в різних ситуаціях, що виникають у природному середовищі або в побуті, шляхом застосування екологічних знань для прийняття рішень та здійснення відповідних дій з усвідомленням їхнього впливу на довкілля. У сучасному світі розвиток екологічної компетентності у дітей передбачає не лише засвоєння необхідних знань, але й навчання їх практичному використанню, враховуючи особисті цінності та життєві пріоритети.

Враховуючи ключові аспекти, природничо-екологічну компетентність дітей старшого дошкільного віку можна охарактеризувати як здатність дитини засвоювати знання про природу, розуміти правила поведінки в ній, набувати навичок доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, особливо в природному середовищі, формувати емоційно-ціннісне ставлення до природи та усвідомлювати відповідальність за її збереження.

У межах нашого дослідження особливу увагу слід приділити ключовим завданням формування природничо-екологічної компетентності дошкільників. Згідно з А. Гайдай, до цих завдань належать:

- 1) набуття досвіду емоційного зв'язку з природним довкіллям, здатності розпізнавати його настрій та стан;
- 2) формування відчуття краси природи; стимулювання прагнення виражати свої емоції через художні засоби;
- 3) засвоєння основних природничих, екологічних, природоохоронних та культурологічних знань;
- 4) опанування головних правил поведінки в природному середовищі, розвиток допитливості та спостережливості;

5) формування інтересу до природи та розуміння необхідності її збереження; забезпечення розуміння естетичної та практичної цінності природи;

6) формування вміння оцінювати природні явища та об'єкти, екологічний стан рідного краю, власне та чуже ставлення до довкілля;

7) виховання потреби у збереженні та охороні природи через конкретні дії (посадка рослин, догляд за тваринами, охорона рідкісних рослин, допомога птахам тощо);

8) навчання розв'язувати проблемні ситуації екологічного характеру [9, с.12].

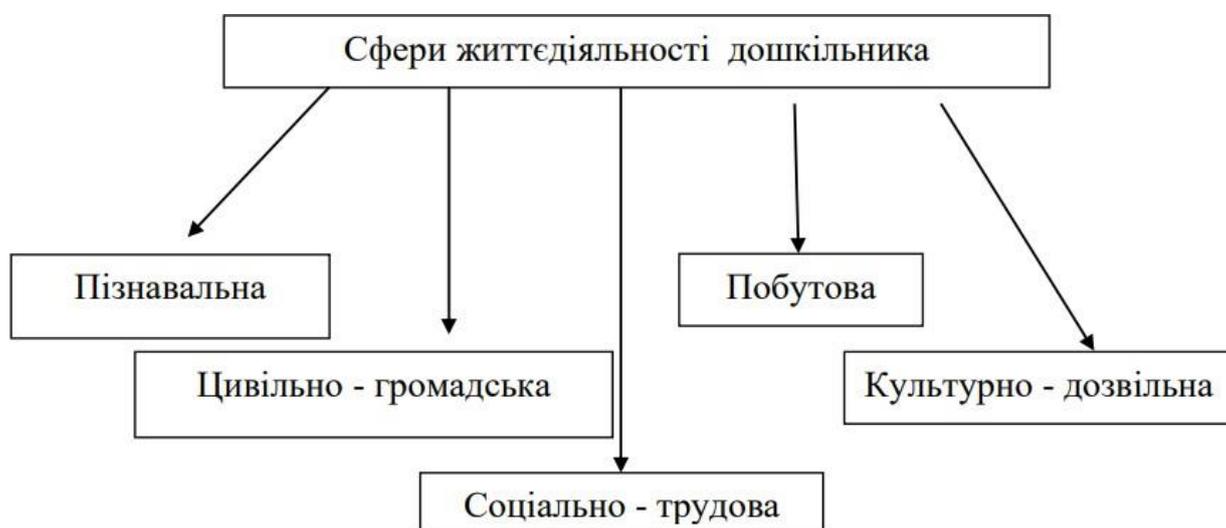
Екологічна компетентність є результатом екологічного виховання, яке є частиною екологічної освіти та передбачає ознайомлення дітей з природою на основі екологічного підходу, де педагогічний процес ґрунтується на ключових ідеях та поняттях екології. Кінцевим результатом екологічного виховання є екологічно доцільна поведінка, що проявляється у діях та вчинках, спрямованих на задоволення життєвих потреб у взаємодії з довкіллям без порушення екологічної рівноваги та забезпечення гармонійного розвитку як особистості, так і природи, що розглядаються як рівноцінні цінності [28, с.7].

Як ми вже з'ясували, Базовий компонент дошкільної освіти визначає природничо-екологічну компетентність як здатність дитини демонструвати доцільну поведінку в різних життєвих обставинах, що базується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, розумінні її законів та формується через пізнавальну, дослідницьку, трудову та ігрову діяльність. Однак, на сьогоднішній день, у дошкільній освіті залишається дискусійним питання щодо визначення складових природничо-екологічної компетентності.

Аналіз Державного стандарту дошкільної освіти свідчить про виокремлення трьох основних компонентів природничо-екологічної компетентності: когнітивного (знання законів природи), емоційно-ціннісного

та діяльнісного (що об'єднує пізнавальну, дослідницьку, трудову та ігрову діяльність) [2]

Проаналізувавши наявні дослідження з цієї проблематики, ми дійшли висновку, що природничо-екологічна компетентність може знайти своє відображення в усіх **аспектах життєдіяльності дитини** старшого дошкільного віку, зокрема (рис. 1.2.): **Це застаріла схема, краще видалити**

Рис. 1.2. Сфери втілення екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Отже, ґрунтуючись на аналізі, представленому на рисунку 1.2, природничо-екологічна компетентність старших дошкільників знаходить своє відображення в різноманітних сферах їхньої життєдіяльності. У пізнавальній сфері це проявляється через активний інтерес до навколишнього світу природи, здатність спостерігати, досліджувати природні об'єкти та явища, встановлювати елементарні причинно-наслідкові зв'язки, а також у розумінні основних екологічних понять та закономірностей. У цивільно-громадській сфері екологічна компетентність виражається у формуванні почуття відповідальності за стан довкілля, готовності брати участь у природоохоронних акціях та заходах, усвідомленні себе як частини природної спільноти.

Якщо говорити про соціально-трудова сферу, то екологічна компетентність проявляється у здатності доглядати за рослинами та тваринами, виконувати посилену природоохоронну працю, дбайливо ставитися до природних ресурсів. У побутовій сфері екологічна компетентність виражається у свідомому виборі екологічно дружніх звичок, ощадливому використанні води та енергії, сортуванні сміття. У культурно-дозвільній сфері екологічна компетентність проявляється у цінуванні краси природи, отриманні позитивних емоцій від спілкування з нею, відображенні своїх вражень у творчій діяльності, а також у виборі екологічно орієнтованих форм дозвілля. Отже, природничо-екологічна компетентність є інтегрованою якістю особистості старшого дошкільника, що пронизує всі ключові сфери його життєдіяльності та визначає його екологічно свідому поведінку [30, с.49].

Дослідниця В. Бутенко розглядає структуру природничо-екологічної компетентності дошкільників як результат інтеграції природничої та екологічної освіти. За такого підходу формується глибоке «усвідомлення дитиною виняткової цінності природи та власного місця як її невід'ємної частини, а також розвивається здатність до гармонійного співіснування з природою, що базується на моральних принципах та екологічній культурі» [5. с.8].

За Н. Ошуркевич, показниками сформованості компонентів природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку є, насамперед, наявність знань про природне довкілля та взаємодії в ньому. Це передбачає розуміння дітьми основних екологічних понять, знання про різноманітність живих організмів та їхні середовища існування, усвідомлення взаємозв'язків між компонентами екосистем, а також розуміння впливу людської діяльності на природу [49, с.70].

Другим важливим показником є готовність до захисту природи та дотримання правил доцільного природокористування. Це проявляється у сформованому відповідальному ставленні до природних ресурсів,

усвідомленні необхідності їхнього збереження, здатності дотримуватися елементарних правил поведінки в природі та розумінні наслідків їхнього порушення.

Третім показником є здатність до природоохоронної діяльності, що охоплює вміння брати участь у простих природоохоронних акціях, доглядати за рослинами і тваринами, виявляти ініціативу у збереженні довкілля в межах своїх можливостей. І, нарешті, ключовим показником є визнання дитиною себе частиною світу природи, що відображає сформоване емоційно-ціннісне ставлення до природи, відчуття єдності з нею, розуміння її самоцінності та власної відповідальності за її стан [48, с.49].

Зазначені показники в сукупності характеризують рівень сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників як важливої складової їхньої загальної готовності до шкільного навчання та подальшого екологічно свідомого життя. Формування природничо-екологічної компетентності, охоплюючи зазначені складники, створює підґрунтя для розвитку в дітей екологічних уявлень та системи практичних умінь і навичок взаємодії з природою. Водночас це сприяє вихованню позитивно-суб'єктивного ставлення до природного світу та розвитку критичного мислення, необхідного для прийняття обґрунтованих екологічно доцільних рішень.

Ґрунтуючись на Концепції екологічної освіти в Україні та Державному стандарті дошкільної освіти, О. Тимощук та І. Брушневська деталізують зміст екологічної освіти, виокремлюючи чотири ключові складові, які є основою для формування екологічної компетентності особистості:

1. Наукові знання щодо зв'язків у системі «людина – суспільство – природа».

Цей компонент передбачає надання дітям доступних для їхнього віку наукових знань про складні взаємозв'язки, що існують між людиною, суспільством та природою. Це не просто окремі факти про довкілля, а цілісна система світоглядних понять, уявлень та закономірностей. Діти мають

поступово усвідомлювати, що людина є частиною природи, а не її володарем, і що дії суспільства мають безпосередній вплив на стан навколишнього середовища.

На цьому рівні діти знайомляться з: філософськими аспектами (розуміння цінності природи як такої, незалежно від її практичного значення для людини; усвідомлення гармонії та єдності в природі); моральними аспектами (формування екологічної етики, розуміння відповідальності людини за збереження природи, співчуття до живих істот); технічними аспектами (ознайомлення з прикладами позитивного та негативного впливу технологій на довкілля, розуміння необхідності екологічно безпечних технологій).

2. Знання про доцільні способи діяльності людини у природному середовищі.

Цей компонент фокусується на формуванні у дітей розуміння того, як людина може взаємодіяти з природою екологічно відповідально. Він охоплює знання про:

- дії, які завдають шкоди природі (забруднення води, повітря, ґрунту, знищення рослин і тварин, розведення вогнищ у недозволених місцях тощо). Діти повинні чітко усвідомлювати неприпустимість таких дій та їхні негативні наслідки.

- поведінку, спрямовану на збереження та поліпшення стану довкілля (сортування сміття, економне використання води та енергії, дбайливе ставлення до рослин і тварин, участь у природоохоронних акціях, озеленення території тощо). Діти мають розуміти важливість таких дій та їхній позитивний вплив на природу.

3. Досвід емоційно-ціннісного ставлення людини до природи.

Цей компонент є надзвичайно важливим, оскільки саме емоції та цінності є потужними мотиваторами поведінки. Він охоплює розвиток у дітей здатності відчувати радість від спілкування з природою, захоплення її красою та різноманітністю, співчуття до живих істот, тривогу за стан забрудненого

довкілля. Відбувається формування внутрішньої потреби у збереженні природи, бажання піклуватися про неї, прагнення долучатися до природоохоронних заходів. Варто формувати усвідомлення цінності природи для життя людини, розуміння важливості збереження біорізноманіття, формування переконання в необхідності гармонійної взаємодії з довкіллям. Саме на основі цього емоційно-ціннісного досвіду у дитини формується усвідомлення свого місця у світі, розуміння взаємозв'язку всіх живих істот та готовність до практичної діяльності в екологічній сфері, яка виходить з внутрішньої потреби, а не лише з зовнішніх вимог.

4. Досвід практичної діяльності дитини у природі.

Зазначений компонент є ключовим для перетворення теоретичних знань та емоційних переживань у реальну поведінку. Він передбачає активну участь дітей у різноманітних видах діяльності в природному середовищі: спостереження (за рослинами, тваринами, погодними явищами, фіксування змін у природі); догляд (за кімнатними рослинами, рослинами на городі, тваринами у куточку живої природи); екологічні ігри (дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові ігри екологічного змісту); трудова діяльність (прибирання території, висаджування рослин); дослідницька діяльність (проведення простих дослідів з водою, повітрям, ґрунтом, вивчення властивостей природних матеріалів); участь у природоохоронних акціях (виготовлення годівничок, збір макулатури, участь у днях Землі тощо).

Саме через безпосередній контакт з природою, через практичну діяльність, діти набувають конкретних навичок екологічно доцільної поведінки, вчаться бачити результати своїх дій, відчують свою причетність до збереження довкілля та розвивають творчий підхід до вирішення екологічних завдань [56].

Отже, дослідники підкреслюють важливість комплексного підходу до екологічної освіти дошкільників, де наукові знання, розуміння правил поведінки, емоційно-ціннісне ставлення та практичний досвід тісно

переплітаються, формуючи міцний фундамент екологічної компетентності особистості.

Формування екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку має відбуватися з обов'язковим урахуванням відповідності знань про природне довкілля та способи взаємодії з ним індивідуальним та віковим особливостям малюків. Важливо брати до уваги їх емоційне сприйняття світу, переважаючий наочно-образний тип мислення та потребу в активній діяльності.

Зазначимо, що формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в рамках нашого дослідження розуміється як цілеспрямований процес, що здійснюється суб'єктами освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Цей процес спрямований на формування у дітей комплексу компетенцій, що охоплюють знання про природу, Космос та Всесвіт; розвиток здатності оберігати та примножувати природні ресурси, а також здійснювати природовідновлювальну та природоохоронну діяльність; формування ціннісного ставлення до природи через розуміння та осмислення сутності низки екологічних проблем; і, нарешті, виховання готовності до виконання різноманітних практичних дій, спрямованих на збереження природного довкілля [54, с.69].

У закладі дошкільної освіти діти знайомляться з об'єктами природи, встановлюють та пояснюють елементарні зв'язки між об'єктами та явищами живої і неживої природи. Вже у старшому дошкільному віці вони здатні перелічувати назви багатьох поширених тварин, птахів, комах, рослин; у них формуються загальні уявлення та вміння розрізняти об'єкти природного довкілля. Як зазначає О. Панченко, у дітей старшого дошкільного віку сприйняття довкілля відбувається через активне накопичення різноманітних відчуттів. У процесі сприйняття природи мозок дитини відображає її окремі характеристики, властивості та ознаки, які безпосередньо впливають на органи чуття.

Завдяки цьому у свідомості формується чуттєво-наочний образ, що є результатом сприйняття дитиною об'єктів і явищ довкілля. Предмет, що сприймається, викликає найсильніше збудження у корі головного мозку, у великих півкулях, тоді як в інших відділах відбувається гальмування, а інші об'єкти навколишнього середовища становлять фон для сприйняття. Науковець також підкреслює, що уявлення, які виникають на основі відчуттів і сприйняття, є узагальненою формою наочного, чуттєвого відображення навколишньої природи. Природничі уявлення слугують фундаментом для формування системи природничих понять як форми наукового пізнання, що відображає об'єктивно суттєве в речах та явищах і фіксується за допомогою спеціальних термінів або позначень [50].

У закладі дошкільної освіти діти знайомляться з об'єктами природи, встановлюють та пояснюють елементарні зв'язки між об'єктами та явищами живої і неживої природи. Вже у старшому дошкільному віці вони здатні перелічувати назви багатьох поширених тварин, птахів, комах, рослин; у них формуються загальні уявлення та вміння розрізняти об'єкти природного довкілля.

Як зазначає О. Половина, у дітей старшого дошкільного віку сприйняття довкілля відбувається через активне накопичення різноманітних відчуттів. У процесі сприйняття природи мозок дитини відображає її окремі характеристики, властивості та ознаки, які безпосередньо впливають на органи чуття. Завдяки цьому у свідомості формується чуттєво-наочний образ, що є результатом сприйняття дитиною об'єктів і явищ довкілля. Предмет, що сприймається, викликає найсильніше збудження у корі головного мозку, у великих півкулях, тоді як в інших відділах відбувається гальмування, а інші об'єкти навколишнього середовища становлять фон для сприйняття [48].

Науковець також підкреслює, що уявлення, які виникають на основі відчуттів і сприйняття, є узагальненою формою наочного, чуттєвого відображення навколишньої природи. Природничі уявлення слугують

фундаментом для формування системи природничих понять як форми наукового пізнання, що відображає об'єктивно суттєве в речах та явищах і фіксується за допомогою спеціальних термінів або позначень [48].

Наведемо психологічні особливості формування в дітей старшого дошкільного віку екологічної компетентності:

Таблиця 1.2.

Психологічні особливості формування в дітей старшого дошкільного віку екологічної компетентності

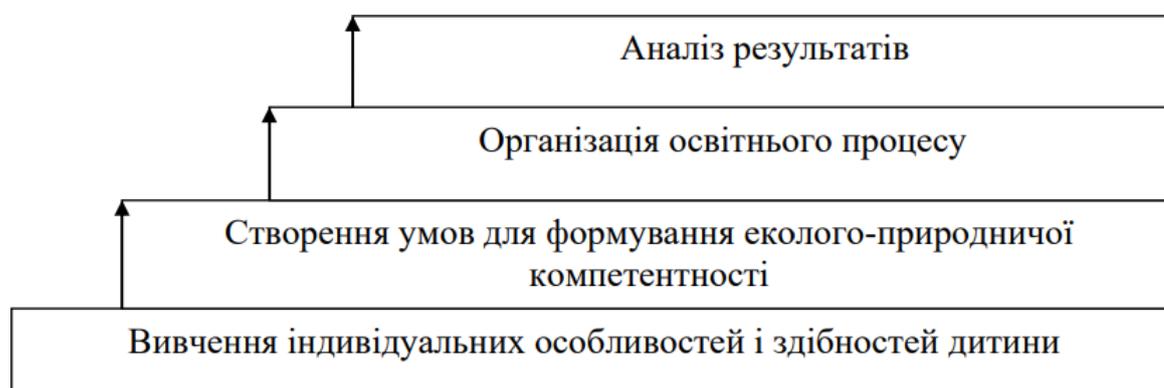
Психологічна особливість	Її зміст
Розвиток мислення	Перехід від наочно-дійового до наочно-образного та елементів словесно-логічного мислення; здатність встановлювати прості причинно-наслідкові зв'язки в природі, робити елементарні узагальнення, порівняння, класифікації за певними ознаками.
Поглиблення розуміння законів природи	Зростання здатності не лише розрізняти природні явища, але й розуміти їхні прості закономірності, цикли (наприклад, зміна пір року, день і ніч), залежність живих організмів від середовища існування.
Розширення сприйняття інформації	Здатність сприймати більш складну та різноманітну інформацію про природу Землі та Всесвіту не лише через безпосереднє спостереження, а й через розповіді, ілюстрації, відеоматеріали, дитячу літературу. Зростання допитливості та прагнення до нових знань.
Усвідомлена емоційність	Формування стійкого позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи, її об'єктів та явищ на основі усвідомлення їхньої краси, унікальності та

	важливості. Прояв емпатії до живих істот, переживання щодо негативного впливу людини на довкілля.
Розвиток умінь і навичок	Удосконалення практичних умінь і навичок природокористування (догляд за рослинами і тваринами, економне використання ресурсів), формування навичок природодоцільної поведінки у різних ситуаціях, дотримання елементарних правил безпеки в природі.
Інтеграція знань і досвіду	Здатність встановлювати зв'язки між різними аспектами знань про природу (космос, рідний край, різні природні зони), використовувати набутий досвід у нових ситуаціях, застосовувати міжпредметні зв'язки (наприклад, відображати враження від природи в малюванні, ліпленні, віршах).
Активізація розвивального середовища	Створення збагаченого природничо-екологічного розвивального середовища, яке спонукає до самостійного дослідження, експериментування, творчості. Забезпечення різноманітних матеріалів, обладнання, дидактичних ігор, які підтримують інтерес дітей та їхню пізнавальну активність.

У процесі формування екологічної компетентності старших дошкільників необхідно керуватися низкою важливих принципів. Принцип цілеспрямованості передбачає чітке визначення освітніх цілей, спрямованих на розвиток екологічної свідомості та поведінки. Якщо говорити про принцип опори на позитивне, то він наголошує на необхідності створення в дітей позитивної мотивації до природоохоронної діяльності, заохочення їхнього

бажання берегти та примножувати природні багатства. Принцип проблемності передбачає створення спеціальних ситуацій природоохоронної діяльності, при цьому важливо, щоб проблемні завдання були цікавими та емоційно значущими для дошкільників, що сприятиме їхній активній пізнавальній діяльності. Принцип наочності підкреслює важливість безпосереднього сприйняття дітьми реальних предметів, макетів, об'єктів живої та неживої природи. Найголовнішим є принцип інтеграції передбачає забезпечення цілісності та системності знань дітей шляхом поєднання змісту різних освітніх напрямів Державного стандарту дошкільної освіти або різних видів дитячої діяльності [67].

На основі аналізу поглядів науковців О. Лисенко та Л. Світик, ми можемо визначити наступні етапи формування природничо-екологічного світогляду дітей дошкільного віку (рис.1.3.):

Рис. 1.3. Етапи формування екологічної компетентності

У Державному стандарті дошкільної освіти визначено низку очікуваних програмних результатів щодо сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку. Зокрема, дитина має:

- мати загальні уявлення про природу планети Земля та Всесвіту; розуміти, що Земля є частиною космосу, а всі космічні об'єкти (зорі, планети, комети тощо) розташовані на значній відстані;
- володіти елементарними знаннями про дослідження космосу людиною;

- знати про існування живих і неживих об'єктів природи на планеті Земля;
- усвідомлювати взаємозв'язок між рослинами і тваринами та їхні функції в природі;
- встановлювати залежність об'єктів природи від екологічних факторів;
- розуміти особливості та умови розвитку рослин (фази росту, вплив екологічних факторів, важливість поживного ґрунту та догляду) та існування тварин (стадії розвитку, залежність від середовища проживання, реакції на сезонні зміни);
- усвідомлювати поділ рослин і тварин на різні групи;
- знати про існування дикорослих і культурних рослин, а також диких і свійських тварин та володіти правилами безпечної поведінки з ними;
- мати знання про основні властивості неживих об'єктів природи (повітря, вода, пісок, глина, каміння) та вміти виявляти їх у процесі елементарних дослідів;
- усвідомлювати значення назв-характеристик окремих властивостей об'єктів та фізичних явищ навколишнього світу (таких як твердість, м'якість, сипучість, в'язкість, розчинність, а також швидкість, напрям руху тощо);
- володіти назвами штучних матеріалів, виготовлених людиною з природної сировини (наприклад, метал, гума, тканина, пластик, папір);
- знати основні ознаки пір року та характерні для них природні явища [2].

Саме такі навички, як спостереження за природними об'єктами та явищами Землі й космосу, класифікація та групування рослин і тварин за їхніми ознаками, проведення простих дослідів, спостереження за змінами в природі та погоді, оцінка метеорологічних явищ і відповідна поведінка, закладені в Державному стандарті дошкільної освіти за освітнім напрямом «Дитина в природному довкіллі». Важливим є також вміння вирощувати рослини, доглядати за тваринами, дотримуватися правил екологічно доцільної

поведінки, бережливо ставитися до ресурсів та позитивно відгукуватися на пропозиції щодо збереження природи й допомоги живим істотам.

Дослідниця Н. Кравець підкреслює, що становлення природничо-екологічної свідомості безпосередньо залежить від обсягу знань, які дитина засвоює у дошкільному віці. При цьому, ефективна екологічна освіта дошкільників неможлива без їхньої різнобічної обізнаності з природними закономірностями. Отже, чим ширшим є спектр знань дитини про природу, тим більше можливостей має вихователь для формування у дошкільника цілісного сприйняття та розуміння навколишнього світу [37, с.135].

На думку Я. Семенович, природничо-екологічна компетентність у дошкільному віці є комплексним поняттям, що охоплює не лише засвоєння екологічних знань, але й формування стійкої мотивації до екологічно правильних вчинків та відповідне виховання. Саме ці три складові розглядаються як фундамент для успішного виконання освітніх завдань у різних ситуаціях, що виникають у процесі пізнання та взаємодії з навколишнім світом [54, с.69].

Науковиця Н. Яришева зробила значний внесок у методику ознайомлення дошкільників з природою, наголошуючи на тому, що робота в цьому напрямку вимагає глибокого усвідомлення цілого комплексу завдань, метою яких є використання природи як потужного інструменту для всебічного розвитку дитини [60].

Так, Г. Беленька зазначає, що методики природничо-екологічного виховання ґрунтуються на традиційних видах діяльності та педагогічних підходах, спрямованих на реалізацію основних принципів цього виховання та сприяння розвитку у дітей свідомого й відповідального ставлення до довкілля. Водночас, у сучасних природничо-екологічних освітніх технологіях використовуються різноманітні методи, спрямовані на формування природничо-екологічних уявлень. Серед них виокремлюються метод екологічної лабілізації, метод створення екологічних асоціацій, художній метод

представлення природи, метод екологічної емпатії, метод екологічної рефлексії та ігровий метод. Застосування цих підходів в освітньому процесі сприяє формуванню у дітей цілісних екологічних понять, що базуються на наукових даних, мистецтві, філософських концепціях та інших джерелах знань. Вони також сприяють глибшому розумінню природи та налагодженню ефективної взаємодії з нею [4].

З огляду на домінування наочно-дійового та наочно-образного мислення у дітей дошкільного віку, провідними методами ознайомлення з природою мають бути безпосереднє спостереження, експериментування та власна продуктивна діяльність дітей у природному середовищі. Словесні ж методи відіграють допоміжну роль. Важливо, щоб будь-яка освітня програма, що використовується в закладі дошкільної освіти, враховувала об'єктивні закономірності розумового розвитку дитини. Якщо екологічна освіта реалізується шляхом ознайомлення з природою, то екологічне виховання є тим центральним елементом, який об'єднує всі аспекти виховання: інтелектуальний, моральний, патріотичний, естетичний, трудовий та фізичний. Воно має бути ключовою складовою єдиного педагогічного процесу та здійснюватися в усіх видах дитячої діяльності.

Н. Яришева підкреслює, що педагогічна стратегія вивчення природи базується на принципах соціального прогресу дитини та визначальній ролі освіти й виховання в цьому процесі. Розробляючи методи та техніки ознайомлення дошкільників з природним довкіллям, враховуються закономірності дитячого розвитку, зокрема вікові особливості, сприйняття та когнітивні здібності. Ця методика тісно пов'язана з дошкільною освітою, інтегруючи основні дидактичні принципи та сприяючи всебічному розвитку інтелектуальних, моральних, естетичних і фізичних якостей дитини через застосування методів і засобів, адаптованих до змісту природознавства. Отже, методика ознайомлення дітей з природою збагачує практику дошкільної освіти,

пропонуючи обґрунтовані педагогічні підходи для виховання гармонійно розвиненої особистості [60].

Варто зазначити, що однією з причин відносно пізнього впровадження екологічної освіти в закладах дошкільної освіти є значна розбіжність між фактичними пізнавальними можливостями дітей та усталеними традиційними уявленнями про ці можливості. На відміну від навчання математики, мови чи образотворчого мистецтва, яке розпочинається з початкового рівня, ознайомлення з природою часто супроводжується відчуттям наявності у дітей певних попередніх біологічних знань.

Діти у віці 3-6 років демонструють здатність вільно оперувати складними поняттями, які зазвичай вивчаються у старших класах школи та вищих навчальних закладах. Особливо це стосується узагальнених та загально-біологічних понять, які діти засвоюють завдяки якомусь внутрішньому механізму, властивому саме дошкільному віку та суттєво відрізняє їх від дорослих, а процес ознайомлення з природою – від інших видів діяльності. Підтвердженням цього є типові дитячі запитання, що стосуються фундаментальних біологічних процесів та явищ, на частину з яких навіть у людства немає остаточної відповіді. При цьому, діти ніколи не ставлять подібних запитань щодо математики, музики чи малювання, на які б дорослі не знали відповіді [45, с.143].

Дослідження виявили цікаву особливість дитячого пізнання: здатність дітей до засвоєння загально-біологічних закономірностей мало залежить від обсягу вже набутих знань. Більше того, значний обсяг знань, характерний для цього віку, практично не впливає на їхню здатність бачити ці глибинні закономірності. На відміну від дорослих, які доходять висновків шляхом аналізу, порівняння та інших дискурсивних методів, діти сприймають світ інакше. Це пояснюється особливою властивістю дитячої психіки, яку Л.С. Виготський називав синкретичністю мислення – здатністю сприймати ціле без його розчленування на окремі складові. Тому, якщо намагатися передавати

дітям екологічні знання у традиційній словесній формі, ці знання часто залишаються незрозумілими, а екологічні поняття не засвоюються. Дитина має внутрішню здатність самостійно встановлювати закономірності, але не розуміє їхньої суті, якщо ці закономірності формулює дорослий [1].

Дослідниця Н.Діра, ґрунтуючись на психологічних дослідженнях, виокремлює важливі принципи формування екологічних понять у дітей дошкільного віку:

1. Провідним способом пізнання для дошкільників є безпосередні враження від реальних об'єктів і подій. Тому ключовими методами навчання є спостереження, експериментування та власна продуктивна діяльність, які використовуються для:

– збагачення пам'яті дітей інформацією про живу природу (зовнішній вигляд, будова, функції, взаємозв'язки об'єктів, їх зв'язок з людиною та середовищем існування). Завдяки образно-логічному мисленню діти легко розуміють причинно-наслідкові зв'язки в природі.

– накопичення вражень від екологічно грамотної поведінки дорослих (батьків, вихователів), оскільки діти фіксують емоційні реакції дорослих, що стають частиною їхньої особистості. Важливо створювати ситуації догляду дорослих за природою, які діти спостерігають.

2. З урахуванням розвитку здатності до вербального сприйняття знань, вихователь використовує словесні методи, створюючи яскраві описи реальних ситуацій, які, не суперечачи внутрішньому досвіду дітей, сприяють встановленню загальних закономірностей.

3. Слід враховувати синкретичність мислення дошкільників, їхню здатність бачити картину цілісно та встановлювати загальні закономірності, але обмеженість у здатності об'єднувати кілька об'єктів і подій в єдине ціле (аналіз та синтез перебувають на початковому етапі розвитку).

4. Екологічні знання, подані дітям перших семи років життя виключно у вербальній формі, без наочної підтримки та власної практичної діяльності, не засвоюються.

5. Екологічну освіту та виховання необхідно розпочинати з раннього віку, враховуючи наявність зачатків логічного мислення та важливість раннього формування розумових умінь і навичок.

6. Педагог ніколи не повинен повідомляти дітям інформацію, в істинності якої він не впевнений. Дитячі запитання не можна залишати без відповідей, навіть якщо відповідь потребує часу для уточнення.

7. Процес пізнання має приносити дітям радість. Знання повинні здобуватися природним шляхом, без примусу, щоб не руйнувати природне прагнення до пізнання. В іншому випадку дитина може втратити інтерес до навчання.

8. Слід надавати дітям можливості для творчості та експериментування, заохочувати їхню допитливість та самостійні пошуки цікавих фактів і закономірностей. Потрібно використовувати різноманітні методи та прийоми, але основний обсяг інформації подавати у формі звичайного побутового спілкування між дорослим та зацікавленою дитиною.

9. Екологічна освіта має здійснюватися систематично та планомірно, охоплюючи всі види діяльності дітей. Контроль за рівнем засвоєння знань слід мінімізувати, зосереджуючись на адекватній віковим фізіологічним особливостям подачі нової інформації. Перевагу слід надавати спостереженню за поведінкою дитини та ігровим формам контролю, враховуючи кращий розвиток сприймаючих систем (зорової, слухової тощо) порівняно з виконавчими (руховою, мовленнєвою) [18].

Суть теорії розвитку понять в екологічній освіті полягає в тому, що екологічні поняття не можуть бути просто повідомлені дітям як окремі факти. Їх засвоєння вимагає активного формування через залучення дітей до пізнавальної діяльності. Це передбачає багаторазове повернення до одного й

того ж поняття, його розгляд з різних перспектив і застосування різних методів. Важливо щоденно збагачувати розуміння цих понять у різних видах діяльності. На заняттях слід зосереджуватися лише на ключових питаннях, подаючи інформацію невеликими порціями, але інтегруючи її в усі види дитячої діяльності. Екологічна освіта та виховання мають бути ненав'язливими, приносячи задоволення як дітям, так і вихователям. Значну роль у формуванні біофільної спрямованості особистості відіграє практична діяльність дитини в природному докільлі.

Наведемо основні напрямки виховання екологічної свідомості дошкільнят старшого віку:

Таблиця 1.3.

**Основні напрямки виховання екологічної свідомості у дітей
середнього дошкільного віку**

Напрямок	Опис	Приклади діяльності
Формування знань про природу	Надання систематичних знань про живі та неживі об'єкти, їхні взаємозв'язки та роль в природі.	Спостереження за природою, екскурсії, читання екологічних казок, проведення дослідів, бесіди.
Розвиток емоційного ставлення до природи	Виховання любові, поваги та бережливого ставлення до природи, формування естетичного сприйняття.	Читання поезій про природу, малювання, ліплення, музичні заняття, екологічні свята.
	Навчання дітей доглядати за рослинами, тваринами, проводити прості досліді,	Посадка рослин, догляд за домашніми тваринами, прибирання території,

Формування практичних умінь і навичок	брати участь у трудових діях на природі.	створення годівничок для птахів.
Виховання відповідальності за стан довкілля	Формування розуміння того, що кожна людина відповідає за стан природи і може зробити свій внесок у її збереження.	Сортування сміття, економія води та електроенергії, участь в екологічних акціях.

Варто виокремити, що важливим аспектом у формуванні природничо-екологічної компетентності є створення належного розвивального середовища, яке на кожному віковому етапі забезпечує умови для повноцінного розвитку провідних видів діяльності з урахуванням особливостей розвитку та інших видів діяльності дитини. Кожен вид діяльності проходить етап становлення, перш ніж стати провідним. Тому, керуючись діяльнісно-віковим принципом, приділяючи увагу провідному виду діяльності, не слід ігнорувати інші види діяльності, які на даний момент не є визначальними. Усі види діяльності зазнають впливу провідної діяльності, яка сприяє формуванню психічних новоутворень та виникненню мотивації до нових видів діяльності (наприклад, у грі зароджується навчальна мотивація). Важливо, щоб розвивальне середовище відповідало потенційним можливостям дитини на етапі переходу до наступного вікового періоду, створюючи зону найближчого розвитку [23, с.6].

Зазначимо, що сучасна дошкільна педагогіка активно впроваджує інноваційні підходи до організації освітнього процесу, спрямовані на розвиток та саморозвиток дитини, врахування її індивідуальності, заохочення пізнавальної ініціативи та створення сприятливого емоційного навчального середовища. У практику дошкільних навчальних закладів все активніше інтегруються новітні еколого-педагогічні технології, головною метою яких є

формування у дошкільників засад природничо-екологічної компетентності [31, с.23].

Підсумовуючи, можна сказати, що формування екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку є важливим етапом їхнього особистісного розвитку, оскільки саме в цей період закладаються основи екологічної свідомості та відповідальної поведінки у природному середовищі. У старшому дошкільному віці діти вже мають певний досвід спілкування з природою, їх пізнавальне ставлення стає більш усвідомленим та цілеспрямованим. Вони здатні встановлювати елементарні причинно-наслідкові зв'язки у природі, розуміти залежність живих організмів від середовища існування та вплив людської діяльності на довкілля.

Особливості формування екологічної компетентності старших дошкільників полягають у активному залученні їх до різноманітних видів діяльності, таких як спостереження, експериментування, дослідницька діяльність, ігрові та практичні екологічні завдання. Важливу роль відіграє створення розвивального екологічно орієнтованого середовища, яке спонукає дітей до самостійного пізнання природи, виховує бережливе ставлення до її об'єктів та формує початкові навички природоохоронної діяльності [26, с.33].

У цьому віці діти здатні засвоювати більш складні екологічні поняття, розуміти значення охорони природи, розрізняти позитивний та негативний вплив людини на довкілля. Педагогічний процес має бути спрямований на формування емоційно-ціннісного ставлення до природи, виховання почуття співпереживання до живих істот та відповідальності за свої вчинки у природному середовищі. Використання інтерактивних методів навчання, таких як екологічні ігри, моделювання природних ситуацій, розв'язання проблемних завдань екологічного змісту, сприяє активізації пізнавальної діяльності дітей та формуванню їхньої екологічної компетентності на більш глибокому рівні.

Отже, формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку є комплексним та поетапним процесом, що охоплює

засвоєння екологічних знань, розвиток практичних умінь та навичок взаємодії з природою, а також виховання ціннісного ставлення до довкілля, що є важливою передумовою їхнього подальшого екологічно свідомого життя.

1.3. Роль екскурсій у природне довкілля як засіб формування екологічної компетентності старших дошкільників

Екскурсії, як форма організації освітнього процесу, мають величезний педагогічний потенціал для формування екологічної компетентності старших дошкільників. Їхня унікальність полягає у можливості безпосереднього контакту дитини з природними об'єктами та явищами в їхньому природному середовищі. Завдяки цьому забезпечується наочність навчання, формуються яскраві чуттєві враження, які є значно ефективнішими за опосередковане ознайомлення через ілюстрації чи розповіді. Безпосереднє сприйняття природи сприяє формуванню конкретних первинних уявлень про її різноманітність, властивості об'єктів, існуючі між ними зв'язки та зміни, що відбуваються. Ці уявлення стають міцною основою для подальшого засвоєння екологічних знань та розуміння складних екологічних закономірностей.

Зазначимо, що природне довкілля під час екскурсій виступає стимулом для розвитку пізнавальної активності дітей. Новизна оточення пробуджує допитливість, спонукає ставити запитання, уважно спостерігати за об'єктами, помічати їхні особливості та зміни. Екскурсії створюють сприятливі умови для розвитку спостережливості, вчать дітей цілеспрямовано розглядати природні об'єкти, аналізувати їхні ознаки. Нерідко природне довкілля надає можливості для організації простих дослідів та експериментів, що сприяє формуванню елементарних дослідницьких умінь – висувати припущення, перевіряти їх шляхом спостереження та робити перші висновки [19, с.139].

Особливо важливу роль екскурсії відіграють у формуванні емоційно-ціннісного ставлення до природи. Краса природних ландшафтів,

спостереження за поведінкою тварин викликають у дітей позитивні емоції – радість, захоплення, здивування. Ці переживання сприяють усвідомленню цінності природи, формуванню емпатії та співчуття до живих істот, відповідального ставлення до довкілля. Безпосередній контакт з природою допомагає дітям відчуті її унікальність та важливість для власного життя.

Екскурсія являє собою особливу форму організації освітнього процесу, яка надає унікальну можливість для безпосереднього спостереження та дослідження різноманітних явищ, предметів і процесів у їхньому природному контексті, а також у спеціально створених середовищах, таких як музеї та виставки. Ця форма навчання не лише збагачує знання дітей про навколишній світ у його широкому розумінні, включаючи природні об'єкти, діяльність людини та сучасні технологічні досягнення, але й сприяє розвитку їхнього мовлення та вдосконаленню навичок ефективної взаємодії з іншими людьми [35, с.43].

Екологічна екскурсія виступає важливим інструментом у процесі становлення екологічної свідомості дитини, безпосередньо сприяючи розвитку почуття особистої відповідальності за підтримання природної рівноваги в навколишньому середовищі. Участь в екологічних екскурсіях допомагає дітям виробляти екологічно грамотну модель поведінки в природі та засвоювати морально-етичні принципи, що регулюють їх ставлення до всіх елементів природного світу.

З огляду на психологічні особливості старшого дошкільного віку, зокрема наочно-образне мислення, підвищену емоційність та вразливість дітей, екскурсії виступають одним із найбільш оптимальних та ефективних засобів екологічної освіти. Активне використання екскурсій дозволяє успішно вирішувати низку важливих педагогічних завдань, спрямованих на формування екологічної компетентності. До таких завдань належать:

- формування стійкого пізнавального інтересу дошкільників до різноманітних об'єктів природи;

- сприяння розвитку здатності дітей виражати свій емоційний стан та почуття, що виникають під час безпосередньої взаємодії з природним довкіллям;
- засвоєння та закріплення правил екологічно доцільної поведінки при контакті з природними об'єктами;
- формування у дітей внутрішньої потреби у практичній діяльності, спрямованої на творення та надання допомоги об'єктам природи [35].

Екскурсійна форма організації освітнього процесу відіграє важливу роль у розширенні екологічних знань дошкільників, формуючи цілісні уявлення про функціонування екологічних систем, таких як парки та водойми. Завдяки безпосередньому спостереженню діти отримують можливість простежити за життям екологічних систем протягом різних пір року, відмічаючи сезонні зміни, що відбуваються з кожним природним об'єктом. Це сприяє вихованню любові та дбайливого ставлення до навколишнього середовища. Крім того, екскурсії створюють сприятливі умови для розвитку емоційної сфери дітей, навчаючи їх виражати свої почуття та емоції, що виникають під час взаємодії з природою. Водночас, така форма навчання допомагає дошкільникам освоювати необхідні навички та правила поведінки в природному середовищі, а також засвоювати основи безпеки життєдіяльності під час перебування на природі [40, с.66].

Розкриємо детальніше роль екскурсій у природне довкілля у формуванні екологічної компетентності старших дошкільників:

Таблиця 1.4.

Роль екскурсій у природне довкілля у формуванні екологічної компетентності старших дошкільників

Компонент екологічної компетентності	Як екскурсії сприяють формуванню	Очікувані результати
Когнітивний	Безпосереднє спостереження за об'єктами природи розширює знання про тваринний і рослинний світ, неживу природу та їхні	Збагачення знань про особливості будови, спосіб життя, середовище існування тварин і рослин; розуміння

	взаємозв'язки. Екскурсії роблять навчання наочним та конкретним.	значення об'єктів неживої природи.
Мотиваційний	Перебування в природному довкіллі викликає позитивні емоції, пробуджує інтерес до пізнання природи та бажання її оберігати.	Формування стійкого інтересу до природи, бажання брати участь у природоохоронній діяльності, усвідомлення необхідності збереження довкілля.
Емоційно-вольовий	Спільна діяльність під час екскурсії сприяє розвитку організованості та самостійності. Спостереження за красою природи викликає позитивні емоції.	Розвиток наполегливості у спостереженнях, прояв ініціативи у дослідженні природи, переживання позитивних емоцій від контакту з довкіллям.
Ціннісний	Безпосередній контакт з природою допомагає усвідомити її цінність, формує еколого-моральні та еколого-естетичні уявлення. Спостереження за взаємозв'язками в природі сприяє розумінню соціоприродних цінностей.	Формування розуміння моральних норм ставлення до природи, вміння бачити красу природного світу, усвідомлення взаємозалежності людини і природи.
Поведінково-діяльнісний	Екскурсії надають можливість застосовувати на практиці знання про правила поведінки в природі, вчитися дбайливо ставитися до довкілля.	Демонстрація практичних навичок дотримання правил природокористування, прояв дбайливого ставлення до природних об'єктів.

Екскурсії в природне довкілля відіграють визначальну роль у формуванні екологічної компетентності старших дошкільників, охоплюючи всі ключові структурні компоненти цієї важливої особистісної якості. У когнітивному аспекті, екскурсії надають унікальну можливість для безпосереднього спостереження та вивчення тварин, рослин та об'єктів неживої природи в їхньому природному середовищі. Діти отримують конкретні знання про особливості їхньої будови, способу життя, харчування, пересування, поведінку,

середовище існування, облаштування житла, їхню роль у природі та значення для людини. Спостереження за сезонними змінами, впливом погодних умов, а також розрізнення їстівних та отруйних грибів стає наочним та зрозумілим саме під час безпосереднього контакту з природою [43].

У мотиваційному плані, екскурсії пробуджують глибокий інтерес до природного світу, спонукають до його збереження та захисту. Діти стають свідками конкретних прикладів взаємодії людини з природою, як позитивних, так і негативних, що може стимулювати їх бажання докладати посильних зусиль для збереження, догляду та захисту довкілля, а також брати участь у природоохоронних акціях.

Емоційно-вольовий компонент екологічної компетентності також активно формується під час екскурсій. Безпосереднє спілкування з природою викликає у дітей цілу гаму позитивних емоцій, таких як захоплення красою ландшафтів, радість від спостереження за тваринами, здивування від різноманіття рослинного світу. Участь в організованих екологічних заходах сприяє розвитку організованості, наполегливості, самостійності та ініціативності у екологічній діяльності.

Екскурсії мають значний вплив і на формування ціннісного компонента екологічної компетентності. Спостерігаючи гармонію та красу природи, діти розвивають еколого-естетичні цінності. Розмови про необхідність бережливого ставлення до природи, про взаємозв'язок людини і довкілля сприяють усвідомленню еколого-моральних та соціоприродних цінностей, а спостереження за живими істотами та розповіді про їхні потреби виховують еколого-гуманістичні цінності, повагу до життя у всіх його проявах та співчуття до живих істот [45, с.142].

Якщо говорити про поведінково-діяльнісний аспект, то екскурсії є ефективним засобом для практичного засвоєння правил раціонального природокористування та підтримання чистоти довкілля. Діти вчаться дбайливо ставитися до рослин і тварин, не залишати сміття, спостерігати, не завдаючи

шкоди. Участь у простих природоохоронних акціях під час екскурсій закладає основи екологічно доцільної поведінки, яка в подальшому може трансформуватися у звичку заощадливого використання природних ресурсів у побуті.

Отже, екскурсії в природне довкілля є важливим елементом освітнього процесу, спрямованим на формування екологічно компетентної особистості дошкільника. Вони забезпечують не лише засвоєння знань, а й розвиток емоційної сфери, ціннісних орієнтацій та практичних навичок, необхідних для відповідальної взаємодії з природою в майбутньому.

Висновки до розділу 1

У ході виконання першого розділу було зроблено наступні висновки:

1. Узагальнюючи різні підходи, екологічну компетентність можна визначити як комплексну здатність людини, що охоплює знання, уміння, цінності та досвід, які дозволяють їй усвідомлювати взаємозв'язок між суспільством і природою, приймати екологічно відповідальні рішення та здійснювати екологічно доцільну діяльність. Відповідно, екологічна компетентність дошкільника – це здатність дитини, спираючись на засвоєні знання, вміння, навички та власний досвід, розв'язувати екологічні завдання, що виникають у її повсякденному житті, відповідно до її потреб і можливостей.

Визначено, що до структурних елементів екологічної компетентності особистості відносять когнітивний (знання), мотиваційний (прагнення), емоційно-вольовий (регуляція), ціннісний (переконання) та поведінково-діяльнісний (практичні дії) компоненти. Ефективне формування цієї компетентності вимагає цілеспрямованого розвитку кожного з цих компонентів у комплексі.

2. Старший дошкільний вік є сенситивним періодом для закладання основ екологічного світогляду та формування екологічної компетентності особистості. Саме в цей час формуються першооснови гуманної взаємодії з

природою, які визначатимуть подальшу екологічну поведінку людини. Формування екологічної компетентності відбувається на тлі становлення нових психологічних механізмів, таких як стійка мотиваційна сфера, система цінностей, моральних правил, розвиток соціальних потреб, перші прояви рефлексії та саморегуляції.

Розвиток природничо-екологічної компетентності є ключовою вимогою Державного стандарту дошкільної освіти та відображено в різних освітніх програмах. Основними завданнями формування екологічної компетентності є набуття емоційного зв'язку з природою, формування відчуття її краси, засвоєння основних знань, опанування правил поведінки, формування інтересу до збереження природи, вміння оцінювати природні явища, виховання потреби у природоохоронній діяльності та навчання розв'язувати екологічні проблемні ситуації.

Розкрито очікувані результати Державного стандарту дошкільної освіти, які орієнтують педагогів на формування у дітей загальних уявлень про природу Землі та Космосу, розуміння взаємозв'язків у природі, знань про властивості неживих об'єктів, ознаки пір року, а також практичних умінь спостереження, класифікації, дослідження, догляду за природою та дотримання екологічно доцільної поведінки. Отже, цілеспрямоване та системне формування екологічної компетентності у старшому дошкільному віці є важливим етапом у становленні екологічно свідомої особистості, здатної до відповідальної взаємодії з природним довкіллям протягом усього життя.

3. Екскурсії є ефективною формою організації освітнього процесу у дошкільному віці, що має потужний потенціал для формування екологічної компетентності старших дошкільників. Їхня унікальність полягає у забезпеченні безпосереднього контакту дитини з природою, що значно підвищує ефективність навчання порівняно з опосередкованими методами. Екскурсії сприяють розширенню екологічних знань, формуючи цілісні уявлення про функціонування екологічних систем, виховують любов та

дбайливе ставлення до природи, розвивають емоційну сферу та допомагають освоювати необхідні навички й правила поведінки в природному

Отже, екскурсії в природне довкілля є ключовим засобом формування екологічної компетентності старших дошкільників, що забезпечує не лише засвоєння необхідних знань, але й розвиток емоційної сфери, ціннісних орієнтацій та практичних навичок, необхідних для відповідальної та екологічно свідомої взаємодії з природою в майбутньому. Їх систематичне та методично обґрунтоване використання в освітньому процесі є важливим чинником успішного екологічного виховання дошкільників.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЙ У ПРИРОДНОМУ ДОВКІЛЛІ

2.1. Стан сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти

Мета дослідження – експериментально перевірити ефективність технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі.

Дослідження проводилося в закладі дошкільної освіти – Elterninitiative Pünktchen E.V. В ньому взяли участь 20 дітей старшого дошкільного віку, розподілених на дві групи: експериментальна група (ЕГ): 10 дітей; контрольна група (КГ): 10 дітей.

Метою констатувального етапу дослідження було визначення рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Завданнями даного етапу є:

1. Діагностика когнітивного компонента екологічної компетентності.

На першому етапі нашого дослідження ми ставили за мету комплексно оцінити обсяг та глибину знань, якими володіють діти старшого дошкільного віку щодо ключових елементів природного довкілля. А саме: виявлення їхньої обізнаності про різноманітність тваринного світу (назви тварин, їхні основні характеристики, спосіб життя, середовище існування), рослинного світу (назви рослин, їхні особливості, будова, значення), об'єкти неживої природи (вода, повітря, сонце, ґрунт, каміння та їхні властивості) та розуміння змін, що відбуваються в природі протягом різних пор року (характерні ознаки кожного сезону, зміни в житті рослин і тварин, природні явища).

2. Діагностика емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності.

Другим важливим завданням констатувального етапу було дослідження емоційної сфери дітей та їхніх ціннісних орієнтацій у контексті взаємодії з природою. Ми прагнули з'ясувати, які емоції (радість, захоплення, співчуття, цікавість тощо) викликають у старших дошкільників різні об'єкти природи. Окрім цього, ми мали намір визначити, наскільки діти усвідомлюють цінність природи для себе та оточуючих, чи проявляють вони емпатію до живих істот і чи розуміють важливість збереження природного довкілля.

3. **Діагностика поведінково-діяльнісного компонента екологічної компетентності.**

Третім ключовим завданням констатувального експерименту стало виявлення рівня сформованості практичних умінь та навичок, що відображають бережливе ставлення до об'єктів природи у старших дошкільників. Це передбачало спостереження та оцінку їхньої поведінки в різних ситуаціях взаємодії з природним довкіллям: чи вміють вони правильно поводитися на природі, чи дбають про рослини та тварин, чи дотримуються елементарних правил природоохоронної поведінки (не сміять, не зривають зайвих рослин, обережно ставляться до комах тощо). Ми також прагнули з'ясувати, чи проявляють вони ініціативу у природоохоронній діяльності та чи усвідомлюють наслідки своїх дій для довкілля.

Для оцінки екологічної компетентності використовуються критерії, зміст яких конкретизується через систему показників. Ці показники охоплюють знання дитини про природу, її розуміння екологічних взаємозв'язків та прояв активності у ставленні до довкілля. На основі теоретичного аналізу та вікових особливостей дітей було розроблено критерії та показники рівнів (табл. 2.1.):

Таблиця 2.1.

Критерії та показники рівнів сформованості екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку

Критерії компетентності	Рівні сформованості екологічної компетентності
-------------------------	--

<p style="text-align: center;">Когнітивний</p> <p style="text-align: center;"><i>1. Знання про рослинний і тваринний світ;</i></p> <p style="text-align: center;"><i>2. Усвідомлення особливостей неживої природи;</i></p> <p style="text-align: center;"><i>3. Знання про пори року.</i></p>	<p>Високий: Демонструє глибокі та всебічні знання про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року. Завдання виконує без помилок, відповідає на питання впевнено та аргументовано.</p> <p>Середній: Має достатні знання про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року. Під час виконання завдань допускає 2-3 неточності, відповідає не на всі питання, іноді важко наводить аргументи.</p> <p>Низький: Володіє поверховими та обмеженими знаннями про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року. Завдання виконує з численними помилками або неправильно, не може відповісти на більшість запитань.</p>
<p style="text-align: center;">Емоційно-ціннісний</p> <p style="text-align: center;"><i>1. Емоційний відгук на різноманітні природні ситуації;</i></p> <p style="text-align: center;"><i>2. Шанобливе ставлення до рослинного та тваринного світу;</i></p> <p style="text-align: center;"><i>3. Адекватна реакція на події в природному середовищі;</i></p>	<p>Високий: Виявляє жвавий інтерес та яскраво емоційно реагує на об'єкти природи; знає способи догляду за домашніми тваринами, мешканцями куточка живої природи та рослинами; без вагань демонструє готовність допомогти живій істоті (наприклад, врятувати жука).</p> <p>Середній: Проявляє вибірковий інтерес до природних об'єктів; частково знає правила догляду за домашніми улюбленцями, мешканцями куточка живої природи та</p>

<p><i>4. Сформованість ціннісних орієнтирів щодо природи.</i></p>	<p>рослинами; приймає рішення допомогти живій істоті з деякими сумнівами.</p> <p>Низький: Демонструє ситуативний інтерес або повну його відсутність до об'єктів природи; не має уявлення про необхідний догляд за домашніми тваринами, мешканцями куточка живої природи та рослинами; відмовляється допомогти живій істоті.</p>
<p>Поведінково-діяльнісний</p> <p><i>1. Застосування екологічних знань та умінь у практичній діяльності;</i></p> <p><i>2. Дотримання ціннісних установок у повсякденному житті;</i></p> <p><i>3. Сформованість стійких форм толерантної поведінки у взаємодії з природою.</i></p>	<p>Високий: Має сформовані навички дбайливого поводження з природними об'єктами; самостійно ініціює та якісно здійснює догляд за рослинами та тваринами; отримує задоволення від допомоги природі.</p> <p>Середній: Навички бережливого ставлення до природних об'єктів сформовані недостатньо; не завжди усвідомлює важливість догляду за тваринами та рослинами, часто захоплюється процесом без орієнтації на якісний результат.</p> <p>Низький: Не має сформованих навичок дбайливого ставлення до природи (завдання, що передбачали таку поведінку, не виконані).</p>

У нашому дослідженні було визначено три рівні, що відображають ступінь сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників: низький, середній та високий. На відміну від якісного аналізу, ці рівні вказують

на міру прояву визначених критеріїв. Так, до найвищого рівня ми зарахували дітей, які демонструють глибокі та всебічні знання про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року. Вони успішно виконують запропоновані завдання, їхні відповіді на запитання є впевненими та містять обґрунтування. Ці діти виявляють щирий інтерес та позитивні емоції у ставленні до природних об'єктів, знають правила догляду за домашніми улюбленцями, мешканцями куточка живої природи та рослинами, а також без зволікань приймають рішення допомогти живій істоті. Крім того, вони мають сформовані навички бережливого поводження з природою, самостійно усвідомлюють необхідність догляду за рослинами та тваринами, виконують його якісно та відчують задоволення від цієї діяльності.

Діти, віднесені до середнього рівня сформованості екологічної компетентності, характеризуються достатньою обізнаністю у світі рослин і тварин, об'єктах неживої природи та порах року. Проте, під час виконання завдань вони можуть допускати 2-3 помилки, а їхні відповіді на запитання не завжди є повними, і їм може бути складно навести аргументи на підтвердження своєї думки. Інтерес до об'єктів природи у цих дітей проявляється вибірково. Вони мають часткові знання про догляд за домашніми улюбленцями, мешканцями куточка природи та рослинами, а рішення допомогти живій істоті, наприклад, врятувати жучка, приймають з ваганнями. Їхні навички бережливого ставлення до природи сформовані недостатньо, і вони не завжди усвідомлюють необхідність якісного догляду за тваринами та рослинами, часто більше захоплюючись самим процесом, ніж його результатом.

Діти, які були віднесені до низького рівня сформованості екологічної компетентності, демонструють поверхові та обмежені знання про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року. Вони, як правило, неправильно виконують запропоновані завдання, допускаючи значну кількість помилок, і не можуть відповісти на поставлені запитання. Їхній інтерес до об'єктів природи є ситуативним або взагалі відсутній. Вони не мають уявлення

про те, як потрібно доглядати за домашніми улюбленцями, мешканцями куточка природи та рослинами, і не виявляють бажання допомогти живій істоті. Крім того, у цих дітей не сформовані навички бережливого ставлення до природи.

На констатувальному етапі експерименту для оцінки рівня екологічної компетентності старших дошкільників були застосовані бесіда, проблемна ситуація та спеціально створені ситуації.

Зокрема, для визначення рівня сформованості когнітивного компонента екологічної компетентності використовувалася бесіда. Для оцінки когнітивного аспекту екологічної компетентності старших дошкільників ми застосовували наступні завдання:

Завдання 1.

Мета: оцінити рівень знань дітей старшого дошкільного віку щодо різноманітності тваринного світу та їхнього вміння співвідносити тварин з їхнім природним середовищем існування.

Обладнання: зображення різних природних середовищ (ферма, савана, пустеля, ліс, північ, море, болото) та різноманітних фігурок тварин, що мешкають у цих середовищах (миша, собака, індик, олень, тигр, слон, пінгвін, півень, жираф, лев, бегемот, білка, вовк, ведмідь, дельфін, краб, їжак, акула, кенгуру, білий ведмідь, корова, морська зірка, коза, жаба, свиня, верблюд, лисиця, бобер).

Процедура проведення: Дитині пропонується уважно розглянути підготовлені зображення різних природних середовищ та наявні фігурки тварин. Основне завдання полягає в тому, щоб дитина самостійно розмістила кожен фігурку тварини біля тієї ілюстрації, яка, на її думку, є природним середовищем для цієї тварини. Отже оцінюється її здатність асоціювати тварину з відповідним біотопом. Після успішного виконання першої частини завдання, дитині пропонується обрати будь-яку з розміщених нею фігурок

тварин. Далі дитині ставляться чотири послідовних запитання, спрямовані на виявлення рівня її знань та особистого ставлення:

1. «Як називається ця тварина? – має на меті перевірити безпосереднє знання дитиною назви обраної тварини.

2. «Де ця тварина живе?» – спрямоване на уточнення розуміння дитиною географічного поширення та типового середовища існування обраної тварини.

3. «Що цікавого ти можеш розповісти про цю тварину?» – заохочує дитину поділитися будь-якою інформацією, якою вона володіє про цю тварину, включаючи її зовнішній вигляд, особливості поведінки, спосіб харчування або інші характерні риси. Це дозволяє рівень її знань.

4. «Як ти ставишся до цієї тварини?» – має на меті виявити емоційний компонент екологічної свідомості дитини, її інтерес або інші почуття, які вона відчуває до представників тваринного світу.

Отже, це завдання дозволяє отримати комплексну оцінку знань дитини про тваринний світ, її вміння класифікувати тварин за середовищем існування, а також її емоційне ставлення до них.

Завдання 2.

Мета: визначити рівень знань дітей старшого дошкільного віку щодо світу рослин, зокрема їхніх знань про назви деяких поширених рослин та розуміння основних потреб і значення рослин у житті людини.

Матеріали: комплект із п'яти чітких зображень різних видів рослин. До цього комплекту входять зображення таких рослин: троянда, ромашка, кактус, фіалка, герань.

Процедура проведення: Педагог називає дитині по черзі назви кожної з п'яти представлених рослин (троянда, ромашка, кактус, фіалка, герань). Після називання кожної рослини дитину просять знайти та показати відповідне зображення серед наявного комплекту. Цей етап дозволяє оцінити здатність дитини розпізнавати рослини за їхніми назвами та візуальними ознаками. Після

того, як дитина впоралася з ідентифікацією рослин, їй ставляться чотири запитання, спрямовані на виявлення її розуміння різних аспектів життя рослин:

1. «Що потрібно рослинам для того, щоб жити, рости та розвиватися?» – має на меті з'ясувати, чи розуміє дитина основні потреби рослин, такі як світло, вода, повітря, поживні речовини (з ґрунту) та тепло.

2. «Як потрібно правильно доглядати за рослинами?» – спрямоване на виявлення практичних знань дитини про догляд за рослинами, включаючи полив, розпушування ґрунту, забезпечення достатнього освітлення та інші необхідні дії.

3. «Для чого кімнатні рослини потрібні людям?» – має на меті оцінити розуміння дитиною цінності рослин для людини, наприклад, їхню здатність очищувати повітря, створювати затишок, бути джерелом краси або мати лікувальні властивості.

4. «Тобі подобаються кімнатні рослини? Чому?» – спрямоване на виявлення емоційного ставлення дитини до рослин та її здатності аргументувати свою думку, пояснюючи, що саме їй подобається чи не подобається в кімнатних рослинах.

Отже, це завдання дозволяє оцінити не лише знання дитини про назви деяких рослин, але й її розуміння їхніх потреб, способів догляду за ними, значення для людини та її особисте ставлення до рослинного світу.

Завдання 3.

Мета: визначити рівень знань дітей старшого дошкільного віку про основні властивості деяких об'єктів неживої природи (пісок, каміння, вода) та їх практичне значення в житті людини.

Матеріали: три окремі невеликі коробочки, кожна з яких містить один із досліджуваних об'єктів неживої природи: коробочка з камінням, коробочка з водою, коробочка з піском.

Процедура проведення: Вихователь демонструє дитині кожну з трьох коробочок по черзі, пропонуючи назвати об'єкт неживої природи, який

знаходиться всередині. Це дозволяє перевірити, чи впізнає дитина пісок, воду та каміння. Після того, як дитина назвала об'єкти, їй ставляться запитання, які спрямовані на виявлення її знань про їхні властивості та способи використання:

- «Які властивості піску ти знаєш?»
- «Для чого люди використовують пісок?»
- «Які властивості камінців ти знаєш?»
- «Для чого люди використовують каміння»
- «Які властивості води ти знаєш?»
- «Для чого люди використовують воду?»

Отже, це завдання дозволяє оцінити рівень знань дитини про основні властивості трьох важливих об'єктів неживої природи та її розуміння їхнього значення для життя людини.

Завдання 4.

Мета: оцінити рівень розуміння дітьми старшого дошкільного віку поняття «пори року», їхніх знань про назви кожної пори, їхню послідовність та характерні ознаки, а також для виявлення особистих вподобань дітей щодо різних сезонів.

Матеріали: комплект із чотирьох яскравих ілюстрацій пір року: зими, весни, літа, осені.

Процедура проведення: Педагог розміщує перед дитиною всі чотири зображення пір року. Перший етап завдання полягає в тому, щоб дитина назвала кожен зображений пору року. Це дозволяє оцінити її знання відповідної лексики. Далі дитині ставляться два особисті запитання, спрямовані на виявлення її суб'єктивного сприйняття пір року та розуміння їхньої циклічності:

- «Яка твоя найулюбленіша пора року?» – це запитання допомагає з'ясувати особисті емоційні вподобання дитини та її зв'язок з певним сезоном.
- «Назви пору року, яка настає одразу після твоєї улюбленої» – перевіряє розуміння дитиною послідовності пір року в річному циклі.

Наступним етапом є проведення інтерактивної гри під назвою «Коли це буває?». Вихователь зачитує дитині чотири короткі описи, кожен з яких характеризує певну пору року через типові явища або заняття:

- «Світить яскраво сонечко, і діти весело купаються в річці».
- «З дерев тихо опадає різнобарвне листя, а перелітні птахи збираються у зграї та відлітають у теплі краї».
- «Вся земля вкрита білою ковдрою снігу, а діти радісно катаються на санчатах з гірки».
- «На гілках дерев з'являються перші ніжні листочки, а на галявинах розквітають тендітні підсніжники».

У цій грі оцінюється здатність дитини розпізнавати характерні ознаки кожної пори року на слух та співвідносити їх з відповідним сезоном.

Дане завдання дозволяє комплексно оцінити знання дитини про пори року, включаючи їхні назви, послідовність, типові ознаки, а також її особисте ставлення до них.

Рівень сформованості екологічної компетентності за когнітивним критерієм оцінюється на основі виконання діагностичних завдань та відповідей на запитання:

3 бали – Дитина демонструє глибокі та всебічні знання про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року. Безпомилково виконує запропоновані завдання. Впевнено відповідає на всі поставлені запитання, чітко та логічно обґрунтовує свої відповіді, використовуючи набуті знання та розуміння взаємозв'язків у природі.

2 бали – Дитина має достатній обсяг знань про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року, але її знання можуть бути неповними або містити окремі неточності. Під час виконання завдань допускає 2-3 незначні помилки або потребує невеликої допомоги. Відповідає не на всі поставлені запитання або не завжди може надати повне та розгорнуте обґрунтування своєї відповіді.

1 бал – Дитина володіє лише поверховими та обмеженими знаннями про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року. Виконує завдання неправильно, допускає значну кількість помилок або не може їх виконати самостійно. Не може відповісти на більшість поставлених запитань або її відповіді є нечіткими та не відображають розуміння суті питання.

Після оцінювання виконання всіх діагностичних завдань, отримані бали сумуються. На основі загального балу визначається рівень сформованості екологічної компетентності старших дошкільників за когнітивним критерієм:

- Високий рівень: 12 балів
- Середній рівень: 8 – 11 балів
- Низький рівень: 4 – 7 балів

Таблиця 2.2.

Результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за когнітивним критерієм на констатувальному етапі

Критерій	Рівень	ЕГ (10 дітей)	КГ(10 дітей)
Когнітивний	Високий	1	2
	Середній	4	4
	Низький	5	4

Проведений на констатувальному етапі дослідження аналіз рівня сформованості когнітивного компонента екологічної компетентності у старших дошкільників експериментальної та контрольної груп виявив наступну картину. В експериментальній групі (10 дітей) високий рівень знань про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року продемонструвала 1 дитина. Середній рівень, що характеризується достатнім, але не завжди повним обсягом знань, виявлено у 4 дітей. Більшість дітей

експериментальної групи – 5 осіб – показали низький рівень, що свідчить про фрагментарні та поверхові знання з досліджуваних аспектів.

У контрольній групі (10 дітей) розподіл за рівнями сформованості когнітивного критерію дещо відрізнявся. Високий рівень знань зафіксовано у 2 дітей. Середній рівень показали 4 дитини, що співпадає з кількістю дітей із середнім рівнем в експериментальній групі. Низький рівень знань виявлено у 4 дітей контрольної групи.

Наведемо наочно результати дослідження рівня сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм на констатувальному етапі (рис.2.1.):

Рис. 2.1. Результати рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільнят за когнітивним критерієм на констатувальному етапі

Для того щоб оцінити, наскільки розвинений емоційно-ціннісний компонент екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, нами було застосовано метод бесіди та проблемна ситуація.

I. Дошкільнятам було запропоновано відповісти на запитання, які спрямовані на розкриття їхньої залученості до природоохоронної діяльності та усвідомлення способів взаємодії з живими об'єктами.

Перше запитання стосувалося безпосередньої участі дітей у догляді за домашніми улюбленцями. Тим дітям, які мали вдома котів, собак чи інших

тварин, пропонувалося розповісти про конкретні способи їхньої допомоги дорослим у цьому процесі. Це дозволило оцінити їхні практичні навички, відповідальність та розуміння потреб домашніх тварин. У випадку відсутності домашніх улюбленців, дітям ставилося прогностичне запитання: «Якби в тебе був кіт або пес, як би ти за ними доглядав?». Це давало змогу з'ясувати їхні теоретичні знання про необхідний догляд, уявлення про турботу та можливу майбутню поведінку.

Друге запитання було спрямоване на виявлення досвіду дітей у догляді за живими об'єктами в умовах дошкільного закладу: «Як ти допомагаєш дорослим доглядати за мешканцями куточка природи в садочку?». Відповіді на це запитання дозволили оцінити їхню обізнаність щодо потреб рослин та тварин, які утримуються в куточку природи, а також їхню практичну участь у таких видах діяльності, як полив, підживлення, прибирання, годування тощ

Третє запитання стосувалося залучення дітей до створення сприятливих умов для росту рослин на території дитячого садка: «Що ти з дорослими можеш зробити, щоб на ділянці дитячого садочку росли квіти?». Це запитання мало на меті з'ясувати розуміння дітьми основних етапів вирощування рослин (підготовка ґрунту, посадка, полив), їхню готовність брати участь у цій діяльності разом з дорослими та усвідомлення важливості озеленення території.

Четверте запитання було спрямоване на виявлення емпатії та готовності допомагати живим істотам у складних умовах: «Як ти можеш допомогти зимуючим птахам?». Відповіді на це запитання дозволили оцінити знання дітей про потреби птахів взимку (корм, захист від холоду), їх розуміння можливостей надання допомоги (виготовлення годівничок, підгодівля) та готовність проявляти турботу про диких тварин.

Отже, запропоновані запитання мали на меті комплексно оцінити поведінково-діяльнісний компонент екологічної компетентності старших дошкільників, виявити їхню практичну залученість у догляд за живими

об'єктами, розуміння способів збереження сприятливих умов для їхнього існування та готовність проявляти турботу про природу.

II. З метою дослідження здатності дітей старшого дошкільного віку до емпатії, прояву ціннісного ставлення до живих істот та готовності діяти на їхню користь, їм було запропоновано розв'язати спеціально змодельовану проблемну ситуацію.

Дітям було запропоновано уявити наступний сценарій: «Уяви собі, що мама дала тобі гроші на морозиво та попередила, що магазин ось-ось зачиниться, тому тобі потрібно поспішити. Ти йдеш дорогою і раптом помічаєш гарного великого жука, який випадково впав у невелику ямку, наповнену водою, і самостійно вибратися звідти не може. Якщо ти зупинишся, щоб допомогти жукові, ти, ймовірно, не встигнеш до магазину до його закриття і залишишся без морозива. Якщо ж ти пройдеш повз, поспішаючи за бажаним морозивом, жук, скоріш за все, загине у воді. Як ти вчиниш у цій ситуації: відмовишся від можливості купити морозиво, щоб допомогти жукові, чи пройдеш мимо, щоб встигнути до магазину?».

Ця проблемна ситуація була розроблена отже, щоб актуалізувати у дітей конфлікт між власним бажанням (отримати задоволення від морозива) та необхідністю проявити співчуття та допомогти живій істоті, яка опинилася в небезпеці. Аналіз обраного дітьми варіанту поведінки та їхнього обґрунтування свого рішення дозволив оцінити:

- Рівень емпатії – здатність відчувати та розуміти емоційний стан іншої живої істоти.
- Сформованість ціннісних орієнтацій – пріоритетність цінності життя та благополуччя живої істоти порівняно з особистим задоволенням.
- Усвідомлення відповідальності – розуміння наслідків власної бездіяльності для живої істоти.

Запропонована проблемна ситуація стала ефективним інструментом для діагностики емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності

старших дошкільників, дозволивши виявити їхню здатність до співпереживання, морального вибору та готовність до конкретних дій, що відображають їх ставлення до живого світу.

З метою більш детального розуміння критеріїв, що використовувалися для оцінки емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності старших дошкільників, нами було визначено три рівні, які відображають ступінь вираженості емоційної чуйності та ціннісного ставлення до природи: високий, середній та низький.

До високого рівня було віднесено тих дітей, які демонструють стійкий та яскраво виражений інтерес до різноманітних об'єктів природного світу, емоційно реагують на них, виявляючи радість, захоплення чи співчуття. Ці діти володіють чіткими знаннями про способи догляду за домашніми улюбленцями, мешканцями куточка живої природи в дошкільному закладі та кімнатними рослинами, усвідомлюють їхні потреби та важливість турботи. У ситуації, що потребує допомоги живій істоті, наприклад, при вирішенні проблемної ситуації з жуком, вони приймають рішення діяти без вагань, проявляючи готовність до співпереживання та альтруїстичної поведінки.

Середній рівень характеризує дітей, які проявляють інтерес до об'єктів природи вибірково, їхні емоційні реакції можуть бути не такими яскравими та стійкими. Вони мають часткові знання про догляд за домашніми тваринами, мешканцями куточка природи та рослинами, розуміють деякі основні потреби, але можуть потребувати нагадування чи підказки. У ситуації вибору, наприклад, щодо допомоги жуку, ці діти можуть виявляти сумніви, вагатися перед прийняттям рішення або потребувати додаткового заохочення.

До низького рівня було віднесено дітей, у яких інтерес до об'єктів природи є ситуативним, епізодичним або взагалі не спостерігається. Вони не мають чіткого уявлення про те, як правильно доглядати за домашніми улюбленцями, мешканцями куточка живої природи та рослинами, не виявляють зацікавленості у їхньому добробуті. У проблемній ситуації, що

потребує допомоги живій істоті, ці діти схильні проявляти байдужість або приймати рішення не втручатися, не відчуваючи емоційного відгуку на її страждання.

Отримані в ході бесіди та розв'язання проблемної ситуації дані, що відображають рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності старших дошкільників, були систематизовані в табл. 2.3:

Таблиця 2.3.

Результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за емоційно-ціннісним критерієм на констатувальному етапі

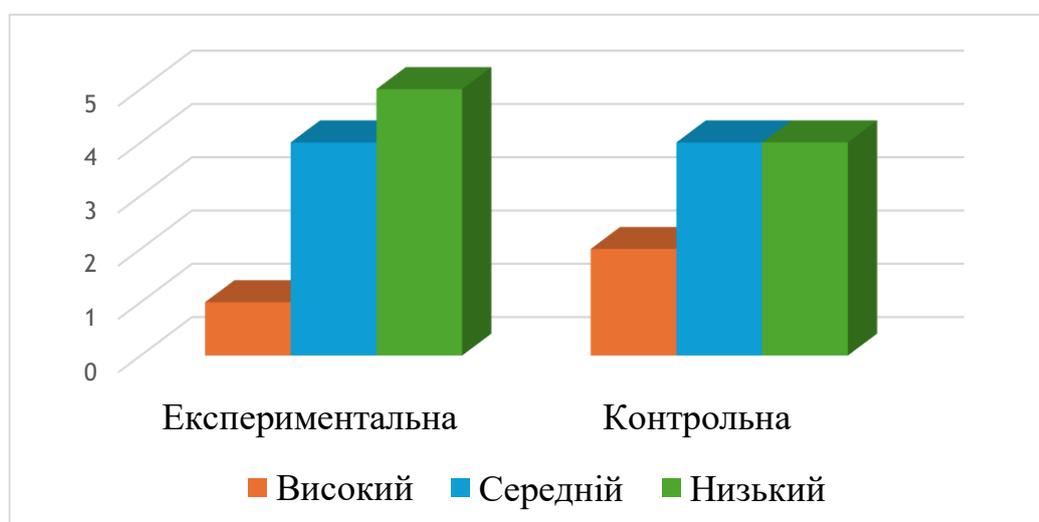
Критерій	Рівень	ЕГ (10 дітей)	КГ(10 дітей)
Емоційно-ціннісний	Високий	1	1
	Середній	4	2
	Низький	5	7

Аналіз результатів діагностики емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності у старших дошкільників експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі дослідження виявив певні відмінності між групами.

В експериментальній групі лише одна дитина продемонструвала високий рівень розвитку емоційної чуйності, ціннісного ставлення до природи та готовності діяти на її користь. Четверо дітей показали середній рівень, характеризуючись вибіркоким інтересом до природних об'єктів та не завжди стійкою готовністю до допомоги. Більшість дітей експериментальної групи, а саме п'ятеро осіб, виявили низький рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента, демонструючи ситуативний інтерес або його відсутність, а також невпевненість або відмову від допомоги живим істотам у проблемній ситуації.

У контрольній групі розподіл за рівнями емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності відрізнявся. Високий рівень, як і в експериментальній групі, показала лише одна дитина. Середній рівень виявлено у двох дітей, що є меншим показником порівняно з експериментальною групою. Семеро дітей продемонстрували низький рівень розвитку емоційної чуйності та ціннісного ставлення до природи.

Розглянемо наочно результати дослідження рівня сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним компонентом на констатувальному етапі:

Рис. 2.2. Результати рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільнят за емоційно-ціннісним компонентом на констатувальному етапі

Отже, результати констатувального етапу дослідження свідчать про те, що на початковому етапі рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності в обох групах є недостатньо високим. Проте, в контрольній групі спостерігається більша кількість дітей з низьким рівнем розвитку даного компонента порівняно з експериментальною групою.

З метою виявлення рівня сформованості екологічної компетентності за поведінковим критерієм, ми використали методи, спрямовані на спостереження та оцінку реальних дій дітей у різних ситуаціях взаємодії з природним довкіллям. До таких методів належить:

1. Спостереження за поведінкою дітей під час прогулянок на природі: Фіксація їхніх дій щодо рослин, тварин, об'єктів неживої природи (наприклад, чи зривають квіти, чи турбують комах, чи кидають сміття).

2. Створення спеціальних ситуацій. Моделювання ситуацій, що вимагають прояву екологічно доцільної поведінки (наприклад, прохання полити кімнатну рослину, прибрати іграшки після гри на природі, допомогти у догляді за мешканцями куточка природи).

Для визначення рівнів сформованості поведінкового критерію екологічної компетентності старших дошкільників на основі використаних методів спостереження та створення спеціальних ситуацій, ми розробили наступні критерії оцінювання.

Високий рівень. Діти, які демонструють високий рівень поведінкового критерію, під час спостережень на природі виявляють стійкі навички дбайливого ставлення до всіх компонентів довкілля. Вони самостійно дотримуються правил поведінки в природі: не зривають без потреби рослини, обережно ставляться до комах та інших дрібних тварин, не забруднюють територію сміттям. У їхніх діях простежується усвідомлення цінності кожного елемента екосистеми.

У спеціально створених ситуаціях ці діти виявляють ініціативу та відповідальність. Вони охоче виконують прохання, пов'язані з доглядом за рослинами та тваринами (наприклад, поливають квіти, допомагають годувати рибок), роблять це самостійно та якісно, виявляючи розуміння необхідності таких дій. Після ігор на природі вони без нагадувань прибирають за собою іграшки, демонструючи усвідомлення важливості збереження чистоти довкілля. Діти цієї групи отримують задоволення від природоохоронної діяльності та проявляють готовність брати в ній участь.

Середній рівень. Діти із середнім рівнем поведінкового критерію під час спостережень на природі в більшості випадків дотримуються правил поведінки, але можуть іноді потребувати нагадувань або не завжди

усвідомлювати наслідки своїх дій. Вони можуть зривати окремі квіти або цікавитися комахами надмірно нав'язливо, але швидко реагують на зауваження дорослих.

У спеціально створених ситуаціях ці діти зазвичай виконують прохання, пов'язані з доглядом за природою, але можуть робити це не завжди якісно або потребувати контролю та додаткових інструкцій. Вони можуть не завжди самостійно прибирати іграшки після гри на природі, але роблять це після нагадування. У їхній поведінці простежується розуміння необхідності бережливого ставлення до природи, але ця установка ще не стала стійкою внутрішньою потребою.

Низький рівень. Діти, віднесені до низького рівня поведінкового критерію, під час спостережень на природі часто порушують елементарні правила поведінки. Вони можуть безцільно зривати рослини, турбувати тварин, смітити, не усвідомлюючи негативного впливу своїх дій на довкілля. Їхня поведінка часто є імпульсивною та неконтрольованою.

У спеціально створених ситуаціях ці діти не виявляють бажання брати участь у догляді за природою, часто відмовляються виконувати відповідні прохання або роблять це неохоче та недбало. Вони не усвідомлюють важливості збереження чистоти та порядку на природі, не прибирають за собою іграшки та можуть ігнорувати зауваження дорослих щодо їхньої неекологічної поведінки. У їхній поведінці відсутні прояви бережливого ставлення до природного довкілля.

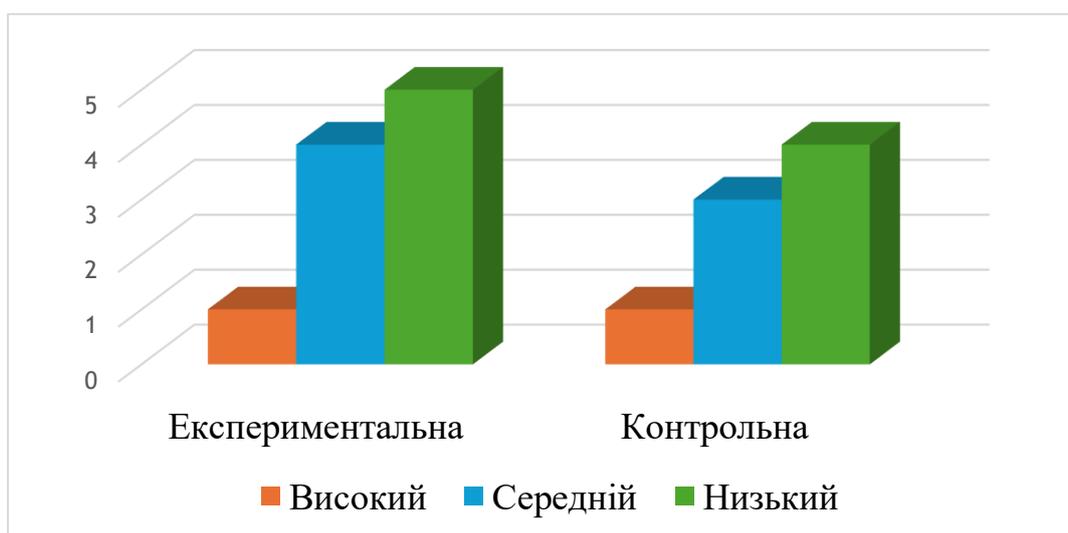
Результати діагностики рівня сформованості екологічної компетентності старших дошкільників за поведінково-діяльним критерієм представлено в табл. 2.4.:

Таблиця 2.4.

Результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за поведінково-діяльним критерієм на констатувальному етапі

Критерій	Рівень	ЕГ (10 дітей)	КГ(10 дітей)
Поведінково-діяльнісний	Високий	1	1
	Середній	4	3
	Низький	5	6

Наведемо наочно результати дослідження за поведінково-діяльнісним критерієм (рис. 2.3.):

Рис. 2.3. Результати рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільнят за поведінково-діяльнісним компонентом на констатувальному етапі

Результати констатувального етапу дослідження свідчать про те, що на початковому етапі рівень сформованості поведінково-діяльнісного компонента екологічної компетентності в обох групах є переважно низьким та середнім. Контрольна група демонструє дещо більшу кількість дітей з низьким рівнем розвитку практичних навичок екологічно доцільної поведінки. Ці дані підкреслюють необхідність активного формування відповідних умінь та навичок у дітей обох груп і стануть основою для оцінки ефективності впровадженої в експериментальній групі технології проведення екскурсій у природному довіллі на наступних етапах дослідження. Зазначимо, що отримані результати вказують на важливість не лише знань та емоційного

ставлення, але й практичної готовності дітей до екологічно відповідальної поведінки.

Отже, підсумовуючи результати констатувального етапу нашого експериментального дослідження, спрямованого на визначення початкового рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за трьома ключовими критеріями, ми отримали наступні дані:

Таблиця 2.5.

Результати діагностики рівня сформованості екологічної компетентності в старших дошкільників на констатувальному етапі

Критерії	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Когнітивний	10%	20%	40%	40%	50%	40%
Емоційно-ціннісний	10%	10%	40%	20%	50%	70%
Поведінково-діяльнісний	10%	10%	40%	30%	50%	60%
Загалом	10%	15%	40%	30%	50%	55%

На початковому етапі експериментального дослідження, спрямованого на визначення початкового рівня сформованості екологічної компетентності, в експериментальній групі було зафіксовано, що лише десята частина дітей (10%) продемонструвала високий рівень її сформованості. Значна частина групи (40%) показала середній рівень, тоді як половина дітей (50%) мала низький рівень екологічної компетентності.

Аналіз контрольної групи на констатувальному етапі виявив дещо іншу картину, проте також із переважанням нижчих рівнів. Незначна кількість дітей (15%) контрольної групи виявила високий рівень екологічної компетентності. Третина дітей (30%) продемонструвала середній рівень, а більшість – більше

половини групи (55%) – мали низький рівень сформованості досліджуваної компетентності.

Отже, результати констатувального етапу дослідження чітко засвідчили недостатній рівень сформованості екологічної компетентності у значній частині дітей старшого дошкільного віку як в експериментальній, так і в контрольній групах. Переважання середнього та низького рівнів за всіма трьома критеріями (когнітивним, емоційно-ціннісним та поведінково-діяльним) підкреслює нагальну потребу у впровадженні ефективних педагогічних підходів, спрямованих на цілеспрямоване формування екологічної компетентності у дітей даного віку.

Отримані дані констатувального етапу стали обґрунтуванням для подальшого впровадження розробленої технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі в експериментальній групі з метою підвищення рівня їхньої екологічної свідомості та поведінки.

2.2. Технологія формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі

Дошкільний вік є надзвичайно важливим періодом для формування екологічної свідомості та відповідальності. Саме в цьому віці закладаються основи ціннісного ставлення до навколишнього світу, що є ключовим аспектом екологічної компетентності. Перші враження від спілкування з природою мають довготривалий вплив на екологічні цінності та установки дитини. Позитивний досвід, отриманий у ранньому віці, може стати підґрунтям для усвідомленого прагнення до збереження довкілля протягом усього життя.

Серед різноманітних педагогічних інструментів, спрямованих на екологічне виховання, особливе місце займають екскурсії у природне довкілля. Такі екскурсії є надзвичайно ефективним засобом залучення дітей молодшого

віку до безпосереднього пізнання природного світу. Вони надають унікальні можливості для практичного навчання, які складно відтворити в умовах класної кімнати. Безпосередня взаємодія з природними об'єктами та явищами дозволяє дітям використовувати всі органи чуття, що сприяє глибшому розумінню та кращому запам'ятовуванню інформації. Дослідницьке навчання під час екскурсій стимулює дитячу допитливість та відчуття відкриття. Важливо наголосити, що екскурсія в природу – це не просто прогулянка, а дієва форма освітньої роботи, яка має чітку мету та завдання [48, с.51].

Ефективність екскурсій у природне довкілля значною мірою залежить від ретельного планування, яке має бути цілеспрямованим та узгодженим з освітніми завданнями, спрямованими на формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Кожна екскурсія повинна мати чіткі освітні цілі, які сприяють розвитку екологічних знань, ставлень та навичок. Рекомендується визначати конкретні та вікові цілі для кожної екскурсії.

Варто зазначити, що планування екскурсій має здійснюватися з урахуванням інтересів, вікових потреб та попереднього досвіду дітей. Залучення природної допитливості та інтересів дітей підвищує їхню зацікавленість та ефективність навчання. Завдання мають бути віковими та відповідати різним стилям навчання. Зв'язок з попередніми знаннями дітей робить навчання більш значущим та зрозумілим.

Педагогічна діяльність вихователя під час проведення екскурсій у природне довкілля є комплексною та спрямована на одночасну реалізацію освітньої, виховної та розвиваючої функцій. Для кожної окремої екскурсії ці функції набувають конкретного змісту, визначаючи педагогічні завдання, які мають забезпечити засвоєння дітьми безпосереднього досвіду пізнання навколишнього світу, сприяти розвитку їхнього логічного мислення, спостережливості, допитливості та інших пізнавальних здібностей. Отже, педагог виступає не лише організатором спостереження, але й активним

посередником між дитиною та природою, спрямовуючи її увагу, стимулюючи запитання, допомагаючи встановлювати зв'язки та робити перші узагальнення [46, с.29].

Планування екскурсій у природне довкілля для старших дошкільників є важливим етапом, що передбачає чітку поетапну організацію: підготовчий, основний та заключний. Кожен з цих етапів має свої цільові установки, а також відповідні методи та прийоми роботи з дітьми.

Основною метою підготовчого етапу є ретельне проектування завдань майбутньої екскурсії. Ці завдання визначають спрямованість пізнавальної діяльності дітей та можуть формулюватися у вигляді конкретних питань: «Навіщо ми вирушаємо до парку?», «Яку допомогу ми можемо надати природним об'єктам під час екскурсії?». Важливим елементом підготовчого етапу є проведення попередньої бесіди з дітьми. До змісту цієї бесіди доцільно включати словесні завдання, що містять проблемні питання, які стимулюють активне пізнавальне ставлення дошкільників до природних об'єктів.

Прикладами таких питань можуть бути: «Чому дерева зберігають стійкість і не падають?», «Як птахи знаходять джерела води у природі?», «Яка важлива роль належить рослинам у природному середовищі?». Крім того, у бесідах можна використовувати різноманітні ситуації, що мають на меті пробудження гуманних почуттів у дітей. Наприклад, дітям пропонується поміркувати над тим, яку історію може розповісти зламана гілка або легка павутинка, чому дерева можуть ображатися на недбале ставлення та які дії допоможуть зберегти зелений покрив нашої планети. Під час обговорення таких ситуацій особливу увагу слід приділяти формуванню гуманістично орієнтованого ставлення дитини до всіх об'єктів природи.

Для успішної реалізації підготовчого етапу планування екскурсій використовуються різноманітні ефективні форми та методи роботи з дітьми.

Одним з важливих методів є спостереження, яке сприяє активізації всіх органів чуття дитини, що, в свою чергу, забезпечує глибоке пізнання нових

якісних характеристик природних об'єктів. Педагогу відводиться значна роль у використанні художнього слова під час спостережень, оскільки це підсилює емоційне сприйняття об'єкта, робить його більш яскравим та незабутнім для дитини. Також ефективними є елементи евристичних бесід, що включають в себе загадки та логічні задачі екологічного змісту, які стимулюють розумову активність та пізнавальний інтерес дошкільників.

Ще одним цінним методом підготовчого етапу є моделювання. Воно спрямоване на узагальнення вже наявних у дітей уявлень про тварин, будову рослин та сезонні зміни, що відбуваються в природі. За допомогою моделювання діти вчаться встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та залежності, що існують в екосистемах. Наприклад, вони можуть наочно побачити, як змінюється зовнішній вигляд рослин під впливом погодних умов або як різні види рослин розташовуються ярусами в парку чи водоймі, утворюючи певну структуру.

На підготовчому етапі планування екологічних екскурсій для старших дошкільників також рекомендується застосовувати імітаційні екологічні ігри, які базуються на принципах моделювання екологічної діяльності. Так, наприклад, гра «Екологічні пірамідки» є ефективним інструментом для наочної демонстрації харчових ланцюгів. Завдяки цій грі дитина отримує чітке уявлення про те, що порушення навіть однієї ланки в харчовому ланцюжку неминуче призводить до негативних наслідків, аж до загибелі інших його учасників.

Крім того, в рамках підготовчого етапу доцільно активно використовувати ігри-тренінги, які передбачають інтеграцію елементів психогімнастики в різні види діяльності. Психогімнастика визначається як одна з форм групової роботи, в основі якої лежить рухова експресія. Вона охоплює різноманітні вправи, етюди, використання міміки та жестів, спрямовані на розвиток та корекцію різних аспектів психіки дитини, зокрема пізнавальної та емоційно-особистісної сфер.

Основний етап екскурсії спрямований на узагальнення, уточнення та систематизацію уявлень про природні об'єкти. У процесі безпосереднього спостереження за різноманітними природними об'єктами під час екскурсії вихователь має чудову можливість активізувати пізнавальну діяльність дітей. Цьому сприятиме вмiле використання елементів бесіди та постановка логічних завдань, що спонукають до роздумів та аналізу. Наприклад, запитання на кшталт: «Як дихає береза?», «Яку важливу роль відіграють мурахи в природному середовищі?», «Де ночують птахи?» – не лише розширюють знання дітей, але й розвивають їх логічне мислення та вміння порівнювати.

Зазначимо, що особливо цінними є запитання, які викликають у дітей емоційний відгук та пробуджують почуття емпатії. Пропозиції подумати над тим, які лагідні слова можна адресувати квітам, що милують око в парку, з якими теплими побажаннями можна звернутися до наших пернатих друзів, або що доброго побажати маленькій мурашці, яка поспішає у своїх справах, перетворюють екскурсію на справжні уроки доброти та людяності, сприяючи вихованню чуйного ставлення до навколишнього світу.

Залучення дітей до невеликих екологічних акцій під час екскурсій на природу має велике значення для їхнього всебічного розвитку. Дані заходи не лише розширюють їхній досвід у сфері природоохоронної діяльності, але й активно залучають до суспільно корисної праці. Діти отримують можливість проявити самостійність та ініціативу у наданні допомоги природним об'єктам, що, безперечно, викликає у них почуття гордості за виконану роботу та її позитивний вплив.

Під час екскурсій до парку чи водойми спектр можливих екологічних акцій є досить широким. Дошкільнята під керівництвом дорослих можуть брати участь у розвішуванні годівничок для птахів, що допомагає пернатим друзям у складний зимовий період. Висаджування власноруч вирощеної розсади на клумбах у парку не лише прикрашає природне довкілля, але й формує у дітей відповідальне ставлення до рослин. Участь у посадці дерев є

вагомим внеском у збереження зелених насаджень та покращення екологічної ситуації. Встановлення природоохоронних знаків сприяє підвищенню екологічної свідомості як самих дітей, так і інших відвідувачів природних територій [55, с.209].

Найбільш ефективним результатом участі у таких екологічних акціях є накопичення дошкільнятами емоційно-позитивного досвіду безпосередньої взаємодії з природою. Ці позитивні емоції та відчуття є основою для формування глибокої любові до природи, дбайливого ставлення до неї та усвідомлення власної відповідальності за її збереження.

Виокремимо, що окрім звичних складових екскурсії, таких як спостереження, бесіда, ігри та виконання нескладних трудових завдань, значно збагатити пізнавальний процес та активізувати розумову діяльність дітей допомагає використання проблемних ситуацій. Запитання, що спонукають до роздумів, апелювання до особистого досвіду дітей та проведення простих експериментів сприяють глибшому розумінню природних явищ та об'єктів. Такий підхід дозволяє наповнити взаємодію дитини з навколишнім світом творчими формами вираження власного ставлення до реальності, а також сприяє усвідомленню свого місця та ролі у системі зв'язків з природою.

Для прикладу, під час екскурсії можна запропонувати дітям обговорити та розіграти наступні ситуації, які мають екологічний підтекст:

1. «Уяви, що ти в лісі і збираєш ягоди. Збирати по одній – це довго та нудно. Хтось пропонує просто наламати гілок з ягодами, щоб швидше наповнити кошик. Чи можна так робити? Чому?» (Це спонукає дітей до роздумів про дбайливе ставлення до рослин та наслідки необдуманих дій).

2. «Під час прогулянки ти помітив маленьке пташеня, яке випало з гнізда і безпорадно пищить на землі. Якими будуть твої перші дії? Що ти зробиш, щоб допомогти пташеняті?» (Ця ситуація розвиває почуття співчуття та відповідальності за живі істоти).

3. «Твої друзі принесли до живого куточка маленьке, беспорadne зайченя, якого знайшли в лісі. Що ти їм скажеш? Як ти оцінюєш їхній вчинок? Поясни свою позицію». (Це питання допомагає дітям усвідомити важливість збереження диких тварин у їхньому природному середовищі та можливі наслідки втручання людини).

Отже, використання проблемних ситуацій під час екскурсій є ефективним педагогічним прийомом, що виходить за межі традиційних методів навчання. Запропоновані екологічні сценарії спонукають дітей не лише до спостереження та отримання знань про природу, але й до активного розумового процесу, аналізу ситуацій, прийняття рішень та формування власної етичної позиції.

Екологічні карти стають для дітей захопливим інструментом під час екскурсій та прогулянок екологічними стежками парку. Заповнення таких карток відбувається поступово, шляхом внесення найпростіших умовних позначень та малюнків, які діти вигадують самостійно, що робить процес ще більш цікавим та особистісно значущим. Розглядаючи створену карту, малюки можуть дізнатися про різноманітність дерев, що ростуть поблизу дитячого садка, виявити місця стихійних сміттєзвалищ, визначити розташування асфальтованих доріжок та ділянок витоптаного ґрунту, а також згадати місця, де вони власноруч висаджували молоді деревця [19].

Найбільш забруднені ділянки на карті зазвичай позначаються яскравим червоним кольором, що одразу привертає увагу до екологічних проблем і стимулює обговорення шляхів їх вирішення. Крім того, на екологічних картах можуть позначатися місця розташування годівничок для птахів, мурашників, окремі цікаві природні об'єкти, такі як великий камінь незвичайної форми або старе розлоге дерево, а також ділянки, де були проведені природоохоронні акції, наприклад, прибирання сміття або висадка квітів.

Варто зазначити, що колекціонування природних матеріалів є цінним методом залучення дітей до дослідження навколишнього світу. Важливо наголосити на екологічно відповідальному підході, віддаючи перевагу збору

опалого листя, шишок, жолудів, а також різних порід та мінералів, таких як граніт, кварц, вапняк, вугілля, пісок і глина. Цей процес не лише розвиває спостережливість та допитливість, але й може стати чудовим початком для пізнавальних бесід про природні ресурси, їх походження та практичне застосування, розширюючи уявлення дітей про багатство та різноманітність навколишнього світу.

На основному етапі екскурсії особливу увагу приділяють іграм-тренінгам, які спрямовані на те, щоб допомогти дітям виразити свої емоції, викликані спостереженням за природними об'єктами. Завдяки використанню жестів та міміки дошкільнята отримують можливість передати різноманітні емоційні стани, асоціюючи їх з відчуттями квітки, куща або дерева. Такий підхід сприяє формуванню гуманного ставлення до навколишнього природного світу, розвиває їхню творчу уяву та почуття причетності до живого.

Чудовим прикладом є гра-імпровізація «З насіння – дерево». У цій грі діти буквально проживають процес розвитку рослини, перевтілюючись спочатку в маленьке насіннячко, а потім поступово відтворюючи всі етапи його зростання у велике дерево, ніжну квітку або будь-яку іншу рослину. Уявляючи себе нею, вони емоційно відчувають її стан, що глибоко закарбовується в їхній свідомості.

Іншою ефективною цікавою грою є «Ми – мурахи». У цьому випадку діти за допомогою своєї уяви нібито проникають у внутрішній світ комах, намагаючись відчути їхні рухи, взаємодію та спосіб життя. Такі ігри-тренінги допомагають дітям краще зрозуміти природу зсередини, розвивають емпатію та збагачують їхній емоційний досвід від спілкування з навколишнім світом.

Зважаючи на надзвичайну важливість рухової активності для повноцінного фізичного виховання та гармонійного розвитку дітей дошкільного віку, під час екскурсій на природу необхідно активно використовувати різноманітні ігрові рухи та рухливі ігри. Педагог відіграє ключову роль у навчанні дітей прийомів правильного дихання свіжим повітрям,

що є невід'ємною складовою здорового способу життя. Крім того, кожна хвилина прогулянки має бути максимально використана для цілеспрямованого розвитку основних рухових навичок дітей – бігу, стрибків, метання, лазіння тощо.

Для всебічного розвитку дітей, зокрема їхнього мовлення та почуття ритму, активні форми організації їхньої діяльності під час екскурсій, такі як фізкультхвилинки, ігрові вправи та рухливі ігри екологічного спрямування, повинні супроводжуватися відповідним художнім матеріалом. Це можуть бути вірші, пісеньки, лічилки або ритмічні декламації, що тематично пов'язані з об'єктами природи, які діти спостерігають. Таке поєднання рухової активності зі словом не лише робить процес навчання більш захопливим та емоційно насиченим, але й сприяє кращому засвоєнню знань про навколишній світ, розвитку координації рухів та мовленнєвої активності.

Основною метою заключного етапу екскурсії є узагальнення отриманих знань та вражень. Творчі завдання стають чудовим інструментом, що дозволяє дитині висловити свої емоції та продемонструвати особисте ставлення до світу природи. Педагог може збагатити цей процес, запропонувавши дітям прослухати тематичні вірші або музичні твори, які підсилять їхні спогади та відчуття від екскурсії. Як варіант творчої діяльності, вихователь може організувати створення колективних колажів. Наприклад, діти можуть спільно зобразити надводних та підводних мешканців водойми, відтворюючи побачене під час екскурсії, або ж створити образ улюблених алей парку, передаючи їхню красу та атмосферу. Ще однією цікавою ідеєю є спільне складання книг казок. Дошкільнята можуть придумати розповідь про парк, уявити, які історії міг би розповісти їм старий мудрий дуб. Через вчинки та характери вигаданих персонажів діти можуть висловити своє ставлення до різноманітних екологічних ситуацій, отже закріплюючи отримані знання та формуючи екологічну свідомість.

Дослідницька діяльність може бути організована в другій половині дня. Дітям пропонується уважно розглянути предмети, принесені з екскурсії, використовуючи лупу. Наприклад, дослідження різних шишок дозволяє їм тактильно відчувати їхню поверхню, погладити, понюхати, визначити колір, форму, розташування лусочок та описати зовнішні ознаки. Цікавими можуть бути тривалі спостереження, такі як «Чудові перетворення гілочок», коли діти ставлять принесені з лісу гілочки у воду і щодня фіксують зміни, що відбуваються з ними. Або ж дослідження «Чарівне перетворення снігу», якщо екскурсія відбувалася взимку. Такі досліди не лише поглиблюють знання дітей про природні явища, але й розвивають їхню спостережливість, допитливість та вміння робити висновки.

Розглянемо технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі. Важливо, щоб планування та проведення екскурсій узгоджувалися з Державним стандартом дошкільної освіти в Україні та іншими відповідними рекомендаціями МОН. Дотримання національних стандартів забезпечує якість та актуальність освітніх практик. Базовий компонент визначає очікувані результати навчання за освітньою лінією «Дитина в природному довкіллі», які мають бути орієнтиром при плануванні екскурсій.

Педагогам рекомендується ознайомитися з відповідними листами, інструкціями та рекомендаціями МОН щодо дошкільної та екологічної освіти. МОН надає цінні ресурси та настанови для педагогів. Ознайомлення з цими документами гарантує, що програми дошкільної освіти відповідають національній освітній політиці та правилам безпеки.

Розглянемо структуру проведення екскурсій у природному довкіллі для старших дошкільників з метою формування екологічної компетентності:

Рис. 2.4. Структура проведення екскурсій у природному довкіллі для старших дошкільників з метою формування екологічної компетентності

При плануванні екскурсії педагогам рекомендується обирати конкретні та вікові цілі для кожної екскурсії. Кількість нових об'єктів, з якими ознайомлюються діти під час однієї екскурсії, має бути обмеженою (2-3 для середньої групи, 3-4 для старшої групи). Організація екскурсій навколо

конкретних тем, пов'язаних з природою та екологією (наприклад, дерева, комахи, вода, пори року), забезпечує цілеспрямованість навчання та допомагає дітям встановлювати зв'язки. Тематичний підхід дозволяє зосередити спостереження та діяльність на певному аспекті природи.

Вибір місця для екскурсії є важливим етапом, який потребує врахування безпеки, доступності та освітньої цінності. Місце проведення має бути безпечним, доступним та відповідним для дітей молодшого віку. Маршрут екскурсії має бути попередньо оглянутий. Важливо обирати місця, які пропонують можливості для спостереження, що відповідають цілям та темам екскурсії. Різноманітні природні середовища надають унікальні можливості для спостереження та відкриттів. Навіть екскурсії на території дошкільного закладу (наприклад, сади, зелені зони) можуть бути цінними. Регулярне спілкування з природою, навіть у невеликих масштабах, сприяє розвитку екологічної свідомості.

Підготовка дітей до екскурсії є важливим етапом, який охоплює попередні бесіди, розповіді та пов'язані з темою заняття. Попередня підготовка викликає зацікавленість та створює контекст для навчання. Залучення інтересу дітей та актуалізація їхніх попередніх знань підвищує їхню залученість та розуміння під час екскурсії. Педагогам слід підготувати необхідні матеріали для екскурсії. До обов'язкового та додаткового екскурсійних наборів можуть входити сачок для ловіння комах, лупа, контейнери, відерця, аптечка першої допомоги. Наявність відповідних матеріалів покращує процес навчання та забезпечує безпеку. Такі інструменти, як лупи, полегшують детальніші спостереження. Контейнери дозволяють збирати природні матеріали для подальшого вивчення. Аптечка першої допомоги є необхідною для надання допомоги у разі незначних травм. Рекомендується інформувати батьків про заплановану екскурсію та поради щодо відповідного одягу та взуття для дітей. Підтримка батьків забезпечує комфорт та готовність дітей до активної

участі в екскурсії. Відповідний одяг захищає дітей від погодних умов та дозволяє їм повноцінно брати участь у екскурсії.

Зазначимо, що під час екскурсії педагог відіграє ключову роль у спрямуванні спостережень дітей та допомозі їм помічати важливі особливості природного довкілля. Педагогам рекомендується розповідати лише про те, що можна показати, та концентрувати увагу дітей на необхідному природному об'єкті. Для спрямування спостережень можна використовувати відповідні запитання (репродуктивні та пошукові), пояснення, розповіді та методи порівняння. Педагоги повинні залучати дітей до активної діяльності, а не залишати їх пасивними слухачами. Активне дослідження сприяє розвитку допитливості та глибшому залученню. Дозволяючи дітям торкатися, нюхати та слухати природу, педагоги збагачують їхній сенсорний досвід та розуміння [57, с.165].

Під час екскурсій необхідно забезпечити належний нагляд дорослих на всіх етапах. На екскурсії групу дітей мають супроводжувати не менше двох дорослих. Перед екскурсією дітям слід провести інструктаж з техніки безпеки, ознайомивши їх з правилами поведінки та потенційними небезпеками. Чіткі очікування допомагають дітям розуміти, як безпечно поводитися. Обговорення потенційних небезпек (наприклад, отруйні рослини, комахи) готує дітей до їх уникнення. Важливо мати добре укомплектовану аптечку першої допомоги, а щонайменше один дорослий повинен володіти навичками надання першої медичної допомоги. Готовність до надання першої допомоги у разі незначних травм забезпечує благополуччя дітей.

Розглянемо необхідне обладнання для екскурсій у природне довкілля:

Предмет обладнання	Призначення
Аптечка першої допомоги	Надання першої медичної допомоги у разі незначних травм.

Лупи	Для детальнішого розглядання дрібних природних об'єктів (наприклад, комах, листя).
Сачки для ловіння комах	Для тимчасового ознайомлення з комахами (з подальшим випусканням).
Контейнери з кришками	Для збирання та тимчасового зберігання природних матеріалів (наприклад, камінців, листя, насіння) для подальшого вивчення.
Відерця	Для збирання більших природних матеріалів або сміття (під час природоохоронних акцій).
Пляшки з водою	Для забезпечення питного режиму дітей під час екскурсії.
Головні убори (панамки, кепки)	Для захисту від сонячних променів у теплу пору року.
Сонцезахисний крем	Для захисту шкіри дітей від ультрафіолетового випромінювання.
Серветки (сухі та вологі)	Для дотримання правил гігієни.
Мішки для сміття	Для збирання сміття під час екскурсії.
Блокноти та олівці	Для замальовок та записів спостережень.
Фотоапарат (за можливості)	Для фіксації цікавих моментів та об'єктів під час екскурсії.

Педагогам слід перевіряти прогноз погоди та відповідно одягати дітей. Захист дітей від погодних умов є важливим для їхнього здоров'я та комфорту. Бажано одягати дітей у кілька шарів одягу, щоб мати змогу регулювати

теплообмін залежно від погодних умов. Слід нагадувати дітям про необхідність дотримання елементарних правил гігієни, таких як миття рук (за наявності умов) або використання антисептика для рук. Дотримання гігієни допомагає запобігти поширенню мікробів. Також важливо нагадувати дітям не брати нічого до рота без дозволу.

Виокремимо, що педагогам слід навчати дітей поважати природне довкілля та уникати пошкодження рослин чи тварин. Слід наголошувати, що діти є гостями природи. Навчання дітей не зривати квіти та не турбувати тварин без потреби сприяє вихованню дбайливого ставлення до природи.

Після екскурсії рекомендується залучити дітей до обговорення та осмислення їхнього досвіду. Рефлексія допомагає дітям опрацювати свої враження та закріпити знання. Постановка відкритих питань про те, що вони бачили, відчували та дізналися, заохочує глибше мислення. Слід пропонувати дітям наступні заходи, які дозволяють їм виразити своє навчання через мистецтво, музику чи розповіді. Творче вираження надає дітям альтернативні способи продемонструвати своє розуміння та залученість. Малювання побаченого, написання історій про свій досвід або виконання пісень про природу можуть закріпити навчання [67].

Основним методом оцінювання розвитку екологічної компетентності дітей під час та після екскурсій є спостереження. Спостереження за поведінкою дітей та їхньою взаємодією з природою надає цінну інформацію про їхню екологічну компетентність, що розвивається. Звертання уваги на їхню допитливість, запитання, турботу про живі істоти та дотримання правил безпеки та охорони довкілля може свідчити про рівень їхнього розуміння та залученості.

Рекомендується використовувати неформальні методи оцінювання, такі як бесіди, запитання та аналіз дитячих робіт (наприклад, малюнків, розповідей). Запитання дітей про те, що вони дізналися, або аналіз їхніх малюнків природних об'єктів може виявити їх розуміння та сприйняття.

Педагогам слід пам'ятати, що оцінювання має бути спрямоване на цілісний розвиток екологічної компетентності, включаючи знання, ставлення та поведінку. Виокремимо, що оцінювання має виходити за межі простого відтворення фактів. Оцінювання емоційних реакцій дітей на природу та їхньої готовності брати участь у екологічно відповідальній поведінці також є важливим.

Під час формувального етапу нами було розроблено систему ігор, які можна використовувати під час екскурсій у природному довкіллі для формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку:

1. Гра «Хто залишив слід?».

Мета: Розвивати спостережливість, уміння розрізняти сліди різних об'єктів природи (тварин, людей, комах, птахів), розуміння їхнього зв'язку з природним довкіллям.

Обладнання: палички для обведення слідів (за бажанням), картки із зображеннями слідів (як підказка, якщо є така можливість).

Хід проведення: Зверніть увагу дітей на різні сліди, які вони бачать на землі, піску, листі тощо. Запитайте: «Як ви думаєте, хто міг залишити цей слід?», «На що він схожий?». Запропонуйте дітям обвести знайдені сліди паличками або просто уважно їх розглянути. Якщо є картки зі слідами, покажіть їх і попросіть дітей знайти відповідний слід у природі. Розповідайте цікаві факти про тварин або інші об'єкти, які могли залишити ці сліди, їхній спосіб життя та взаємодію з довкіллям.

2. Гра «Що зайве?».

Мета: Формувати вміння розрізняти природні та штучні об'єкти, розуміти вплив діяльності людини на природу.

Обладнання: Природні об'єкти (листя, камінці, гілочки, квіти) та штучні предмети (папірці, обгортки від цукерок, пластикові кришечки), які можна непомітно розмістити серед природних.

Хід проведення: Запропонуйте дітям уважно оглянути певну ділянку природи. Поясніть, що серед природних об'єктів заховалися «незвичайні гості» – предмети, які тут бути не повинні. Попросіть дітей знайти ці зайві предмети та пояснити, чому вони тут не доречні і який шкоди вони можуть завдати природі. Обговоріть, як потрібно поводитися на природі, щоб не залишати після себе сміття.

3. Гра «Знайди за описом».

Мета: Розвивати вміння описувати та впізнавати природні об'єкти за їхніми ознаками, збагачувати словниковий запас, формувати уявлення про різноманітність природи.

Хід проведення: Оберіть будь-який природний об'єкт (дерево, кущ, квітка, камінь, комаху тощо). Опишіть цей об'єкт, називаючи його характерні ознаки (колір, форму, розмір, запах, особливості поверхні). Запропонуйте дітям знайти цей об'єкт серед природи. Потім запропонуйте дітям самим описувати знайдені ними об'єкти, а інші діти повинні їх вгадати.

4. Гра «Ланцюжок живлення».

Мета: Формувати елементарні уявлення про взаємозв'язки в природі, зокрема про ланцюги живлення.

Обладнання: Картки із зображеннями різних живих організмів (рослини, трав'яні тварини, хижаки). Якщо немає карток, можна використовувати реальні об'єкти, які є поруч.

Хід проведення: Поясніть дітям, що всі живі істоти пов'язані між собою. Одні їдять інших. Покажіть картку з рослиною і запитайте: «Хто може з'їсти

цю рослину?». Знайдіть відповідну картку з трав'яною твариною. Потім запитайте: «Хто може з'їсти цю тварину?». Знайдіть картку з хижаком. Складіть отже кілька простих ланцюжків живлення (наприклад, трава – заєць – лисиця; квітка – метелик – пташка). Якщо використовуєте реальні об'єкти, покажіть, наприклад, листок, потім гусеницю на ньому, а потім пташку, яка може з'їсти гусеницю.

5. Гра «Звуки природи».

Мета: Розвивати слухову увагу, вміння розрізняти звуки природи, розуміти їх джерело.

Хід проведення: Запропонуйте дітям заплющити очі та послухати звуки навколо. Запитайте: «Які звуки ви чуєте?», «Що або хто їх видає?». (Шум вітру, спів птахів, шелест листя, дзижчання комах, квакання жаб тощо). Обговоріть значення цих звуків у житті рослин і тварин. Наприклад, спів птахів – це спосіб спілкування, попередження про небезпеку, залучення партнера.

6. Гра «Скарби природи».

Мета: Розвивати увагу до деталей, вміння класифікувати природні об'єкти за певними ознаками (колір, форма, розмір, матеріал), виховувати бережливе ставлення до природи (збирати лише те, що не завдасть шкоди).

Обладнання: Кошки або мішечки для збору «скарбів».

Хід проведення: Вихователь пропонує дітям знайти певні «скарби» природи (наприклад, «знайдіть три листочки різної форми», «знайдіть два камінці різного кольору», «знайдіть щось кругле»). Діти збирають знайдені предмети у свої кошки. Після збору діти разом з вихователем розглядають «скарби», порівнюють їх, класифікують за різними ознаками. Важливо наголосити, що не можна зривати живі рослини без потреби та турбувати тварин. Збирати можна лише опале листя, гілочки, камінці тощо.

7. Гра «Екологічні знаки».

Мета: Формувати розуміння правил поведінки в природі, розвивати вміння розпізнавати та пояснювати значення екологічних знаків.

Обладнання: картки із зображеннями екологічних знаків.

Хід проведення: Вихователь показує дітям картку з екологічним знаком. Діти повинні пояснити, що означає цей знак і чому важливо дотримуватися цього правила в природі. Під час екскурсії можна звертати увагу дітей на наявні екологічні знаки в парку чи лісі та обговорювати їх значення. Можна запропонувати дітям самим намалювати екологічні знаки.

8. Гра «Екологічний світлофор».

Мета: Закріпити знання про правила поведінки в природі, розвивати вміння оцінювати вчинки з точки зору їхньої екологічної доцільності.

Обладнання: Три великі кола з картону або тканини: зелений (можна), жовтий (обережно), червоний (не можна). Можна також використовувати відповідні картки з зображеннями дій дітей у природі.

Хід проведення: Вихователь називає або показує (на картках) різні дії дітей у природі (наприклад, «кидати сміття», «розглядати квіти, не зриваючи їх», «голосно кричати», «ходити по траві», «годувати птахів крихтами»). Діти повинні визначити, яким кольором світлофора можна позначити цю дію:

- Зелений: Якщо дію можна робити і вона не шкодить природі.
- Жовтий: Якщо дію потрібно робити обережно, щоб не завдати шкоди.
- Червоний: Якщо дію робити категорично не можна.

Діти обґрунтовують свій вибір, пояснюючи, чому саме така дія є правильною чи неправильною для природи. Можна проводити гру у формі

запитань-відповідей або як рухливу гру, де діти підбігають до відповідного кольору світлофора.

9. Гра «Екологічний ланцюжок»

Мета: Закріпити знання про взаємозв'язки в природі та правила, які допомагають ці зв'язки зберігати.

Обладнання: М'яч або інший предмет для передачі.

Хід проведення: Діти стають у коло. Вихователь починає гру, називаючи правило поведінки в природі (наприклад, «Не можна ламати гілки дерев»). Передає м'яч наступній дитині, яка повинна пояснити, чому важливо дотримуватися цього правила («Тому що на гілках живуть птахи», «Тому що дерево може захворіти»). Наступна дитина називає інше правило і пояснює його, передаючи м'яч далі. Гра триває до тих пір, поки всі діти не візьмуть участь.

Вважаємо, що систематичне та цілеспрямоване використання цих ігор під час екскурсій у природному докільлі є ефективною педагогічною технологією для формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Ігри не лише збагачують знання дітей про природу, а й розвивають їхні екологічно значущі вміння, навички та ціннісні орієнтації, що є важливим фундаментом для виховання екологічно свідомої особистості. Важливо, щоб вихователь виступав не лише як організатор гри, а й як активний учасник, який стимулює пізнавальну активність дітей, допомагає їм робити висновки та усвідомлювати важливість збереження природного докільля.

Зазначимо, що також одним із ключових аспектів технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час екскурсій у природному докільлі є формування практичних навичок взаємодії з природою, що передбачає навчання правил екологічно доцільної поведінки та організацію природоохоронних акцій.

Навчання правил екологічно доцільної поведінки є основою формування екологічної компетентності. Під час екскурсій вихователь систематично

пояснює та закріплює з дітьми основні норми поведінки в природному довкіллі. Це може бути заборона на засмічення території, шанобливе ставлення до рослинного світу, що передбачає не зривати квіти, не ламати гілки, не пошкоджувати кору дерев. Особлива увага приділяється правилам поводження з тваринами: дітям пояснюють неприпустимість їхнього турбування, руйнування їхніх домівок (гнізд, мурашників), а також необхідність обережності під час спостереження за ними. Ці правила не просто декларуються, а й обґрунтовуються, вихователь пояснює наслідки їхнього порушення для екосистеми. Наприклад, розкидане сміття забруднює ґрунт і воду, може бути небезпечним для тварин; зірвані квіти не зможуть утворити насіння та дати нове покоління; шум може сполохати птахів та інших мешканців лісу.

Організація природоохоронних акцій є важливим етапом формування практичних навичок та екологічної відповідальності. Залучення дітей до простих природоохоронних заходів робить їх активними учасниками процесу збереження природи. Під час екскурсій можна організовувати прибирання невеликих ділянок території від сміття. Ця діяльність не лише робить довкілля чистішим, але й наочно демонструє дітям старшого дошкільного віку кількість сміття, що залишається після недбалого ставлення, та важливість його утилізації.

У зимовий період ефективною є організація годівлі птахів. Діти разом з вихователем виготовляють годівнички, розміщують їх у доступних місцях та регулярно поповнюють кормом. Ця діяльність сприяє розвитку співчуття до живих істот та розуміння їхньої залежності від людини в складних погодних умовах. Посадка рослин, квітів або невеликих дерев на території дитячого садка або під час екскурсії формує у дітей уявлення про важливість озеленення та їхню особисту причетність до створення сприятливого довкілля. Участь у таких акціях дає дітям відчуття власної значущості у справі охорони природи,

сприяє розвитку емпатії та формує відповідальне ставлення до навколишнього світу.

Формування практичних навичок взаємодії з природою через навчання правил екологічно доцільної поведінки та організацію природоохоронних акцій є невід'ємною складовою технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час екскурсій у природному довкіллі. Вищезазначені заходи не лише збагачують знання дітей, але й формують їхню екологічну культуру, виховують відповідальне ставлення до природи та спонукають до практичної природоохоронної діяльності.

Отже, технологія формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час екскурсій у природному довкіллі є ефективним педагогічним інструментом, який забезпечує комплексний розвиток екологічних знань, умінь, ціннісних орієнтацій та практичних навичок дошкільнят. Систематичне та цілеспрямоване використання екскурсій у поєднанні з ігровими методами та природоохоронною діяльністю сприяє вихованню екологічно свідомої особистості, здатної до відповідальної взаємодії з навколишнім світом та дбайливого ставлення до природи.

Наступний етап нашого дослідження – експериментально перевірити ефективність впровадженої технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій в природному довкіллі.

2.3. Результати дослідження та методичні рекомендації щодо організації та проведення екскурсій у природне довкілля з метою формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Метою контрольного етапу експерименту було визначення ефективності застосованої технології формування екологічної компетентності під час проведення екскурсій у природне довкілля. Експеримент був проведений

аналогічно до констатувального етапу. Нижче наведемо результати за кожним критерієм, отримані під час контрольного експерименту.

Розглянемо результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за когнітивним критерієм (табл. 2.6.):

Таблиця 2.6.

Результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку на контрольному етапі (за когнітивним критерієм)

Критерій	Рівень	ЕГ (10 дітей)	КГ(10 дітей)
Когнітивний	Високий	6	3
	Середній	3	5
	Низький	1	2

Проведений на контрольному етапі дослідження аналіз рівня сформованості когнітивного компонента екологічної компетентності у старших дошкільників експериментальної та контрольної груп виявив значні зміни, особливо в експериментальній групі.

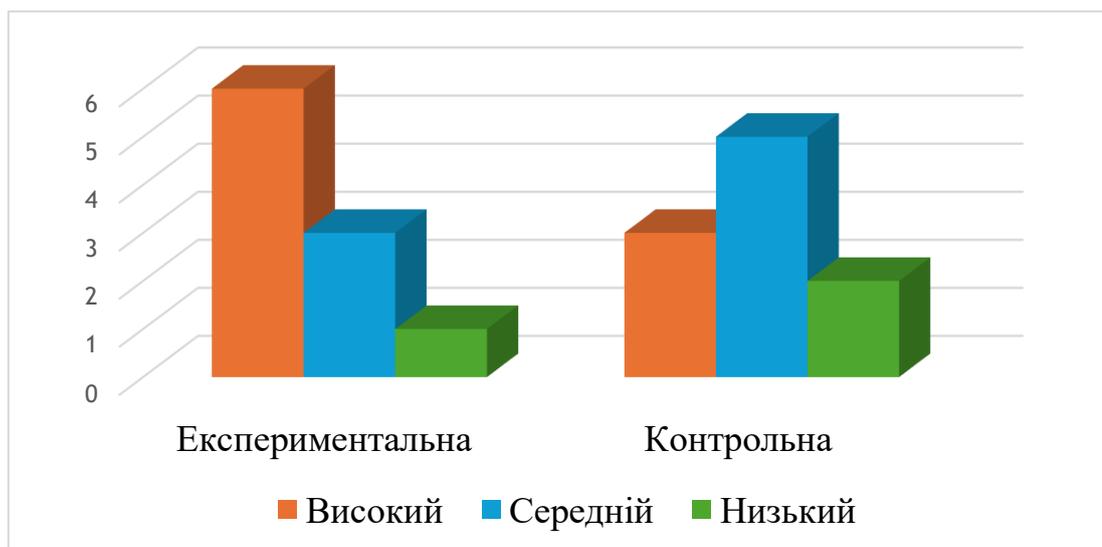
В експериментальній групі кількість дітей з високим рівнем знань про рослинний і тваринний світ, об'єкти неживої природи та пори року значно зросла і склала 6 осіб. Кількість дітей із середнім рівнем зменшилася до 3 осіб.

Вкрай позитивним є той факт, що виявлено лише 1 дитину з низьким рівнем знань в експериментальній групі на контрольному етапі. Це свідчить про ефективність впровадженої методики формування екологічної компетентності.

У контрольній групі розподіл за рівнями сформованості когнітивного критерію змінився незначно. Кількість дітей з високим рівнем зросла на одну особу і склала 3. Кількість дітей із середнім рівнем збільшилася до 5 осіб. Кількість дітей з низьким рівнем зменшилася до 2 осіб. Ці результати свідчать

про певний природний розвиток знань у дітей, проте темпи зростання значно нижчі, ніж в експериментальній групі.

Наведемо наочно результати дослідження рівня сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм на контрольному етапі:

Рис. 2.5. Результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за когнітивним критерієм на контрольному етапі

Отже, порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів дослідження демонструє позитивну динаміку розвитку когнітивного компонента екологічної компетентності у старших дошкільників експериментальної групи, що може свідчити про ефективність застосованих педагогічних впливів.

Надамо результати контрольного етапу дослідження емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності старших дошкільників:

Таблиця 2.7.

Результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за емоційно-ціннісним критерієм на контрольному етапі

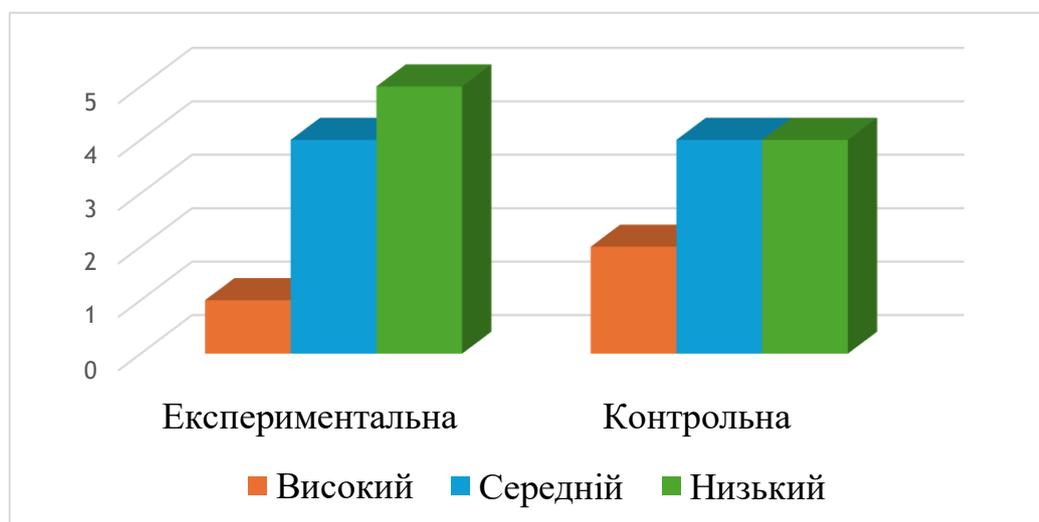
Критерій	Рівень	ЕГ (10 дітей)	КГ(10 дітей)
----------	--------	---------------	--------------

Емоційно-ціннісний	Високий	7	1
	Середній	2	2
	Низький	1	7

В експериментальній групі кількість дітей з високим рівнем розвитку емоційної чуйності та ціннісного ставлення до природи зростає до 7 осіб, тоді як на констатувальному етапі таких була лише 1 дитина. Кількість дітей із середнім рівнем зменшилася з 4 до 2 осіб. Ключовим результатом є зменшення кількості дітей з низьким рівнем сформованості емоційно-ціннісного компонента з 5 до 1 особи.

У контрольній групі розподіл за рівнями емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності залишився без змін порівняно з констатувальним етапом. Як і раніше, 1 дитина демонструє високий рівень, 2 дитини – середній рівень, а більшість – 7 дітей – мають низький рівень розвитку емоційної чуйності та ціннісного ставлення до природи.

Розглянемо наочно результати дослідження рівня сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку за емоційно-ціннісним компонентом на контрольному етапі:

Рис. 2.6. Результати рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільнят за емоційно-ціннісним компонентом на контрольному етапі

Отримані дані свідчать про ефективність застосованих педагогічних впливів в експериментальній групі, що сприяли розвитку емоційної залученості дітей до природи та їхньої готовності проявляти турботу про живі об'єкти. Водночас, відсутність позитивної динаміки в контрольній групі підкреслює важливість цілеспрямованої роботи з формування емоційно-ціннісного компонента екологічної компетентності у старшому дошкільному віці.

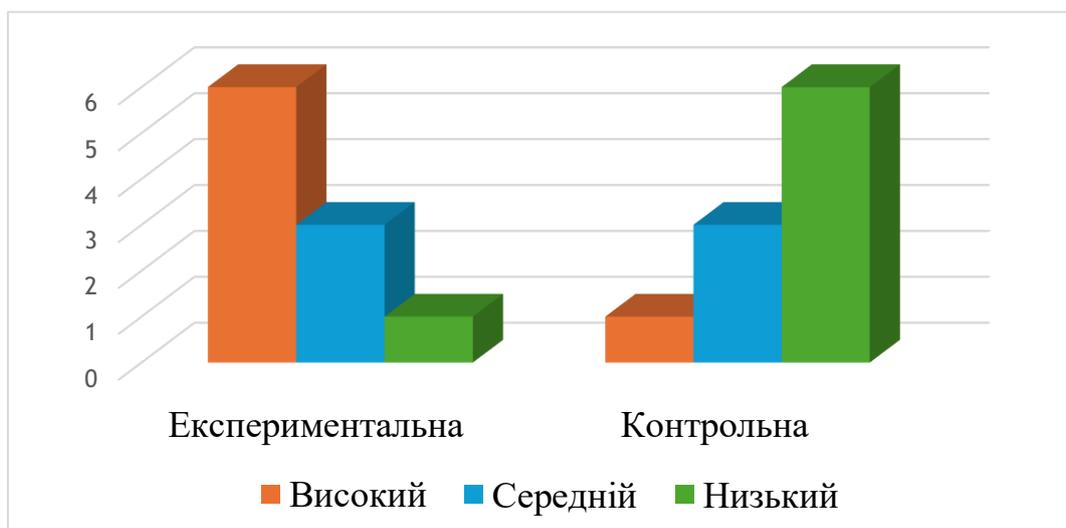
Наведемо результати контрольного етапу дослідження поведінкового компонента екологічної компетентності старших дошкільників:

Таблиця 2.8.

Результати виявлення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за поведінково-діяльним критерієм на контрольному етапі

Критерій	Рівень	ЕГ (10 дітей)	КГ(10 дітей)
Поведінково-діяльній	Високий	6	1
	Середній	3	3
	Низький	1	6

Наведемо наочно результати дослідження за поведінково-діяльним критерієм (рис. 2.7.):

Рис. 2.7. Результати рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільнят за поведінково-діяльнісним компонентом на контрольному етапі

Результати контрольного етапу дослідження демонструють помітну позитивну динаміку у сформованості поведінково-діялісного компонента екологічної компетентності в експериментальній групі. Кількість дітей з високим рівнем екологічно доцільної поведінки зростає до шести, тоді як на констатувальному етапі їх була лише одна. Кількість дітей із середнім рівнем зменшилася з чотирьох до трьох. Значно зменшилася кількість дітей з низьким рівнем – з п'яти до однієї особи.

Натомість у контрольній групі рівень сформованості поведінково-діялісного компонента екологічної компетентності залишився практично без змін. Як і на констатувальному етапі, високий рівень продемонструвала одна дитина, середній рівень – три дитини, а більшість дітей – шість осіб – показали низький рівень розвитку практичних навичок екологічно доцільної поведінки.

Отримані результати свідчать про ефективність впровадженої в експериментальній групі технології проведення екскурсій у природному довкіллі, яка сприяла формуванню у дітей стійких навичок дбайливого ставлення до природи, ініціативності та відповідальності у природоохоронній діяльності. Відсутність значних змін у контрольній групі підтверджує необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи для розвитку поведінкового компонента екологічної компетентності у старших дошкільників.

Підсумовуючи результати контрольного етапу нашого експериментального дослідження, спрямованого на визначення рівня сформованості екологічної компетентності у старших дошкільників за трьома ключовими критеріями після впровадження педагогічної технології в експериментальній групі, ми отримали наступні дані:

Таблиця 2.9.

**Результати діагностики рівня сформованості екологічної компетентності
в старших дошкільників на контрольному етапі**

Критерії	Рівні					
	Високий		Середній		Низький	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Когнітивний	60%	30%	30%	50%	10%	20%
Емоційно-ціннісний	70%	10%	20%	20%	10%	70%
Поведінково-діяльнісний	60%	10%	30%	30%	10%	60%
Загалом	65%	15%	25%	35%	10%	50%

За когнітивним критерієм в експериментальній групі значно збільшилася кількість дітей з високим рівнем знань про природу (60%), тоді як у контрольній групі цей показник залишився відносно низьким (30%). Кількість дітей із середнім рівнем в експериментальній групі склала 30%, а в контрольній – 50%. Низький рівень знань продемонстрували 10% дітей експериментальної групи та 20% контрольної.

Щодо емоційно-ціннісного критерію, покращення спостерігається в експериментальній групі, де 70% дітей виявили високий рівень емоційної чуйності та ціннісного ставлення до природи. У контрольній групі високий рівень показали лише 10% дітей. Середній рівень за цим критерієм продемонстрували 20% дітей експериментальної групи та 20% контрольної. Низький рівень емоційно-ціннісного ставлення до природи зафіксовано у 10% дітей експериментальної групи та у значної більшості (70%) дітей контрольної групи.

За поведінково-діялісним критерієм також відзначається значний прогрес в експериментальній групі, де 60% дітей демонструють високий рівень екологічно доцільної поведінки. У контрольній групі цей показник становить лише 10%. Середній рівень практичних навичок екологічної поведінки показали 30% дітей експериментальної групи та 30% контрольної. Низький

рівень екологічної поведінки зафіксовано у 10% дітей експериментальної групи та у 60% дітей контрольної групи.

Узагальнюючи результати за всіма трьома критеріями, в експериментальній групі спостерігається значне зростання загального рівня сформованості екологічної компетентності: 65% дітей продемонстрували високий рівень, 25% – середній, і лише 10% – низький. У контрольній групі рівень сформованості екологічної компетентності залишився відносно низьким: лише 15% дітей показали високий рівень, 35% – середній, а більшість – 50% – низький рівень.

Отримані результати контрольного етапу дослідження переконливо свідчать про ефективність впровадженої педагогічної технології в експериментальній групі, яка сприяла значному підвищенню рівня сформованості екологічної компетентності старших дошкільників за когнітивним, емоційно-ціннісним та поведінково-діяльним критеріями. Натомість у контрольній групі, де спеціальні педагогічні впливи не застосовувалися, рівень екологічної компетентності залишився переважно на середньому та низькому рівнях.

Як бачимо, впровадження технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі мало значний позитивний вплив на рівень їхньої екологічної компетентності.

Щодо когнітивного компонента, екскурсії в природне довкілля забезпечили дітям безпосередній контакт з об'єктами живої та неживої природи. Спостереження за рослинами, тваринами, сезонними змінами, природними явищами сприяли кращому засвоєнню знань про навколишній світ. Діти мали змогу наочно переконатися у взаємозв'язках в екосистемах, дізнатися про особливості життєдіяльності різних організмів, їхні потреби та пристосування до середовища. Це сприяло формуванню більш глибоких і

системних екологічних знань, на відміну від пасивного сприйняття інформації під час традиційних занять.

У сфері емоційно-ціннісного ставлення, екскурсії викликали у дітей яскраві позитивні емоції, такі як захоплення красою природи, здивування від спостережень за живими істотами, співпереживання до їхніх проблем. Безпосередній контакт з природою пробуджував емпатію, чуйність та дбайливе ставлення до всього живого. Діти вчилися цінувати природу як джерело краси, здоров'я та натхнення, усвідомлювали її вразливість та необхідність охорони. Пережиті під час екскурсій емоційні стани сприяли формуванню стійких ціннісних орієнтацій, спрямованих на збереження довкілля.

Щодо поведінково-діяльнісного компонента, екскурсії створювали природні ситуації для формування екологічно доцільної поведінки. Діти вчилися правил поведінки в природі: не зривати без потреби рослини, обережно ставитися до тварин, не залишати сміття. Участь у простих природоохоронних акціях під час екскурсій (прибирання території, підгодівля птахів взимку, полив рослин) формувала практичні навички взаємодії з природою та усвідомлення власної відповідальності за її стан. Діти отримували досвід позитивної взаємодії з довкіллям, що стимулювало їхню подальшу екологічно відповідальну поведінку в повсякденному житті.

Отже, технологія формування екологічної компетентності через екскурсії в природному довкіллі виявилася ефективним засобом для комплексного розвитку екологічної свідомості старших дошкільників. Вона сприяла не лише засвоєнню знань, а й формуванню емоційно-ціннісного ставлення до природи та практичних навичок екологічно доцільної поведінки, що є важливою основою для подальшого екологічного виховання особистості.

Ефективне формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку досягається шляхом активного використання екскурсій у природне довкілля як важливого педагогічного засобу. Організація таких екскурсій вимагає першочергового визначення чіткої та зрозумілої для дітей

мети, наприклад, ознайомлення з різноманітністю рослин у найближчому парку, спостереження за сезонними змінами в природі, або вивчення особливостей життя комах на квітковій галявині. Ретельне планування маршруту є ключовим етапом, що передбачає вибір безпечних, доступних та інформативно насичених локацій, з урахуванням пори року, погодних умов та освітніх завдань.

Нами розроблено рекомендації щодо організації та проведення екскурсій у природне довкілля з метою формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку:

1. Перед плануванням кожної екскурсії чітко визначте, які саме аспекти екологічної компетентності ви прагнете сформувати або розвинути у дітей. Наприклад, метою може бути формування елементарних знань про взаємозв'язки між живими організмами в екосистемі лісу (когнітивний компонент), виховання емоційно-позитивного ставлення до мешканців луки та бажання їх оберігати (емоційно-ціннісний компонент), або формування практичних навичок догляду за рослинами на клумбі дитячого садка (поведінково-діяльнісний компонент). Наприклад: навчити розрізняти листя різних дерев, пояснити значення сонечка для саду, показати способи годівлі птахів взимку.

2. Обирайте такі маршрути, які надають багаті можливості для безпосереднього спостереження та дослідження різноманітних природних об'єктів і явищ. Це можуть бути парки, лісові галявини, береги водойм, городи, квітники. Враховуйте безпеку дітей, доступність об'єктів для огляду та можливість організації активної діяльності. Заздалегідь продумайте точки зупинок, де діти зможуть проводити спостереження, збирати природний матеріал (за умови дотримання екологічних норм), виконувати прості дослідження.

3. Перед екскурсією проведіть бесіди, які актуалізують наявні у дітей екологічні знання, пов'язані з темою майбутньої екскурсії. Обговоріть правила екологічно доцільної поведінки в природі: не ламати гілок, не зривати без

потреби рослини, не турбувати тварин, не залишати сміття. Можна використати ілюстрації, відеоматеріали, дидактичні ігри, щоб підготувати дітей до сприйняття нової інформації та сформувати мотивацію до дбайливої взаємодії з природою. Підготуйте необхідний простий інвентар, який допоможе дітям у дослідницькій діяльності (лупи, пензлики, невеличкі контейнери для збору неживого природного матеріалу).

4. Зацікавте дітей майбутньою екскурсією, підкресліть її пізнавальну цінність та можливість відкрити для себе щось нове й цікаве про природу. Використовуйте загадки, вірші, короткі історії про рослини та тварин, які зустрінуться під час екскурсії. Створіть атмосферу радості від спілкування з природою, що сприятиме формуванню позитивного емоційного ставлення до неї.

5. Під час екскурсії організуйте цілеспрямовані спостереження за природними об'єктами. Заохочуйте дітей використовувати різні органи чуття для дослідження (розглядати форму листя, слухати спів птахів, відчувати запах квітів, торкатися кори дерев). Спрямовуйте їхню увагу на взаємозв'язки: як птахи будують гнізда на деревах, як комахи запилюють квіти, як дощ впливає на ріст рослин. Допомагайте дітям усвідомлювати цілісність екосистеми.

6. Залучайте дітей до активної пізнавальної діяльності через екологічні ігри (наприклад, ті, що розроблені нами «Екологічний ланцюжок», «Що зайве?», «Знайди за описом»), прості досліди (вивчення складу ґрунту, спостереження за ростом рослин у різних умовах), розв'язання проблемних ситуацій екологічного змісту («Що станеться, якщо зникнуть усі комахи?»). Це сприяє розвитку екологічного мислення, вмінню аналізувати, порівнювати та робити висновки.

7. Заохочуйте дітей ставити запитання про природні явища та об'єкти, підтримуйте їхню ініціативу у дослідженні довкілля. Пропонуйте проблемні запитання, які спонукають до самостійного пошуку відповідей.

Використовуйте елементи квесту або пошукової діяльності, щоб підтримувати інтерес дітей протягом усієї екскурсії.

8. Після повернення з екскурсії проведіть обговорення, під час якого діти зможуть поділитися своїми враженнями, розказати про нові знання, які вони отримали. Акцентуйте увагу на важливості дотримання правил поведінки в природі та необхідності бережливого ставлення до неї.

9. Запропонуйте дітям творчо відобразити свої враження від екскурсії через малювання, аплікацію з природних матеріалів, ліплення, складання екологічних казок або оповідань. Це сприятиме глибшому емоційному та когнітивному осмисленню отриманого досвіду, розвитку творчих здібностей та закріпленню екологічних знань і ціннісних орієнтацій.

10. Заохочуйте дітей до творчого самовираження після екскурсії, пропонуючи різноманітні художні засоби, такі як малюнок, аплікація з використанням природних елементів (листя, гілочки, камінці), ліплення з глини чи пластиліну, а також словесну творчість у вигляді екологічних казок або оповідань. Цей процес сприяє не лише розвитку їхніх мистецьких навичок, але й поглиблює емоційне переживання від контакту з природою, допомагає краще усвідомити отримані знання про довкілля та закріпити сформовані ціннісні орієнтації щодо бережливого ставлення до нього. Через творчість діти мають змогу висловити своє розуміння екологічних зв'язків, важливість збереження природних багатств та власне ставлення до проблем довкілля, що є важливим аспектом формування їхньої екологічної компетентності.

Впровадження цих рекомендацій на практиці допоможе вихователям значно підвищити якість освітнього процесу через інтеграцію екологічного виховання в повсякденну діяльність закладу дошкільної освіти. Завдяки чітко структурованим підходам до організації екскурсій, педагоги зможуть більш цілеспрямовано використовувати потенціал природного довкілля як потужного засобу навчання та розвитку. Рекомендації нададуть практичні інструменти для планування маршрутів, визначення освітніх завдань кожної екскурсії, підбору

відповідних методів і прийомів роботи з дітьми безпосередньо в природних умовах. Це сприятиме активізації пізнавальної діяльності дошкільників, стимулюватиме їхню природну допитливість та дослідницький інтерес.

Окрім того, систематичне проведення екскурсій за розробленими рекомендаціями дозволить вихователям ефективніше формувати в дітей старшого дошкільного віку цілісну систему екологічних знань, умінь і навичок. Діти навчатимуться спостерігати за природними явищами, аналізувати їх, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розуміти важливість збереження біорізноманіття та раціонального використання природних ресурсів. Безпосередній контакт з природою сприятиме розвитку їхньої емоційної сфери, формуванню емпатії та відповідального ставлення до живих істот і навколишнього середовища в цілому.

Важливим аспектом є також те, що запропоновані рекомендації допоможуть вихователям урізноманітнити форми роботи з дітьми, зробити процес навчання більш цікавим, захоплюючим та інтерактивним. Використання ігрових елементів, дослідницьких завдань, творчих видів діяльності під час екскурсій сприятиме кращому засвоєнню знань та розвитку практичних навичок. Педагоги зможуть більш ефективно організовувати колективну взаємодію дітей, розвивати їхні комунікативні здібності та вміння працювати в команді під час виконання спільних завдань у природному середовищі.

Отже, впровадження цих рекомендацій забезпечить більш високий рівень сформованості екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, підготує їх до усвідомленої взаємодії з природою в майбутньому та сприятиме вихованню екологічно свідомих громадян.

Висновки до розділу 2

1. Нами було проведено експериментальне дослідження з метою перевірки ефективності технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі. Дослідження проводилося в закладі дошкільної освіти – Elterninitiative Pünktchen E.V. В ньому взяли участь 20 дітей старшого дошкільного віку, розподілених на дві групи: експериментальна група (ЕГ): 10 дітей; контрольна група (КГ): 10 дітей.

Метою констатувального етапу дослідження було визначення рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Для досягнення цієї мети було розроблено систему завдань, що відповідають трьом основним компонентам екологічної компетентності. Завдання для когнітивного компонента були спрямовані на перевірку знань дітей через впізнавання, класифікацію, опис та пояснення. Завдання для емоційно-ціннісного компонента мали на меті виявити емоційну реакцію та ціннісні судження дітей. Завдання для поведінково-діяльнісного компонента були спрямовані на спостереження за практичною поведінкою дітей у змодельованих ситуаціях. Були визначені критерії та показники рівнів сформованості екологічної компетентності (високий, середній, низький) для кожного компонента, що дозволило кількісно та якісно оцінити результати діагностики.

Результати констатувального етапу дослідження чітко засвідчили недостатній рівень сформованості екологічної компетентності у значної частини дітей старшого дошкільного віку як в експериментальній, так і в контрольній групах. Отримані дані констатувального етапу стали обґрунтуванням для подальшого впровадження розробленої технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі в експериментальній групі з метою підвищення рівня їхньої екологічної свідомості та поведінки.

На формувальному етапі нами було розкрито технологію формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час екскурсій у природному довкіллі, а також розроблено систему ігор, спеціально створених для використання під час екскурсій у довкіллі. Ці ігри є інструментом для активного та цікавого залучення дітей до процесу пізнання природи та формування їхньої екологічної компетентності. Впровадження цієї технології відбувалося в експериментальній групі, а контрольна група продовжувала займатися за традиційною програмою.

Метою контрольного етапу експерименту було визначення ефективності застосованої технології формування екологічної компетентності під час проведення екскурсій у природне довкілля. Експеримент був проведений аналогічно до констатувального етапу. Аналіз отриманих даних засвідчив значне зростання кількості дітей з високим рівнем екологічної компетентності в експериментальній групі, яка досягла 65%, та суттєве зменшення частки дітей з низьким рівнем до 10%, що є беззаперечним доказом позитивного впливу розробленої технології. На противагу цьому, у контрольній групі спостерігалася відносна сталість показників, де високий рівень екологічної компетентності продемонстрували лише 15% дітей, а більшість – 50% – залишилися на низькому рівні. Результати контрольного етапу дослідження підтверджують ефективність розробленої та впровадженої педагогічної технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку через проведення екскурсій у природне довкілля.

Отже, технологія формування екологічної компетентності через екскурсії в природному довкіллі виявилася ефективним засобом для комплексного розвитку екологічної свідомості старших дошкільників. Вона сприяла не лише засвоєнню знань, а й формуванню емоційно-ціннісного ставлення до природи та практичних навичок екологічно доцільної поведінки, що є важливою основою для подальшого екологічного виховання особистості.

ВИСНОВКИ

1. Узагальнюючи різні підходи, екологічну компетентність можна визначити як комплексну здатність людини, що охоплює знання, уміння, цінності та досвід, які дозволяють їй усвідомлювати взаємозв'язок між суспільством і природою, приймати екологічно відповідальні рішення та здійснювати екологічно доцільну діяльність. Відповідно, екологічна компетентність дошкільника – це здатність дитини, спираючись на засвоєні знання, вміння, навички та власний досвід, розв'язувати екологічні завдання, що виникають у її повсякденному житті, відповідно до її потреб і можливостей.

Визначено, що до структурних елементів екологічної компетентності особистості відносять когнітивний (знання), мотиваційний (прагнення), емоційно-вольовий (регуляція), ціннісний (переконання) та поведінково-діяльнісний (практичні дії) компоненти. Ефективне формування цієї компетентності вимагає цілеспрямованого розвитку кожного з цих компонентів у комплексі.

2. Старший дошкільний вік є сенситивним періодом для закладання основ екологічного світогляду та формування екологічної компетентності особистості. Саме в цей час формуються першооснови гуманної взаємодії з природою, які визначатимуть подальшу екологічну поведінку людини. Формування екологічної компетентності відбувається на тлі становлення нових психологічних механізмів, таких як стійка мотиваційна сфера, система цінностей, моральних правил, розвиток соціальних потреб, перші прояви рефлексії та саморегуляції.

Розвиток природничо-екологічної компетентності є ключовою вимогою Державного стандарту дошкільної освіти та відображено в різних освітніх програмах. Основними завданнями формування екологічної компетентності є набуття емоційного зв'язку з природою, формування відчуття її краси, засвоєння основних знань, опанування правил поведінки, формування інтересу до збереження природи, вміння оцінювати природні явища, виховання потреби

у природоохоронній діяльності та навчання розв'язувати екологічні проблемні ситуації.

Розкрито очікувані результати Державного стандарту дошкільної освіти, які орієнтують педагогів на формування у дітей загальних уявлень про природу Землі та Космосу, розуміння взаємозв'язків у природі, знань про властивості неживих об'єктів, ознаки пір року, а також практичних умінь спостереження, класифікації, дослідження, догляду за природою та дотримання екологічно доцільної поведінки. Отже, цілеспрямоване та системне формування екологічної компетентності у старшому дошкільному віці є важливим етапом у становленні екологічно свідомої особистості, здатної до відповідальної взаємодії з природним довкіллям протягом усього життя.

3. Проаналізовано, що екскурсії є ефективною формою організації освітнього процесу у дошкільному віці, що має потужний потенціал для формування екологічної компетентності старших дошкільників. Унікальність екскурсій полягає у забезпеченні безпосереднього контакту дитини з природою, що значно підвищує ефективність навчання порівняно з опосередкованими методами. Екскурсії сприяють розширенню екологічних знань, формуючи цілісні уявлення про функціонування екологічних систем, виховують любов та дбайливе ставлення до природи, розвивають емоційну сферу та допомагають освоювати необхідні навички й правила поведінки в природному

Отже, екскурсії в природне довкілля є ключовим засобом формування екологічної компетентності старших дошкільників, що забезпечує не лише засвоєння необхідних знань, але й розвиток емоційної сфери, ціннісних орієнтацій та практичних навичок, необхідних для відповідальної та екологічно свідомої взаємодії з природою в майбутньому. Їх систематичне та методично обґрунтоване використання в освітньому процесі є важливим чинником успішного екологічного виховання дошкільників.

4. Проведено експериментальне дослідження з метою перевірки ефективності технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі. Дослідження проводилося в закладі дошкільної освіти – Elterninitiative Pünktchen E.V. У ньому взяли участь 20 дітей старшого дошкільного віку, розподілених на дві групи: експериментальна група (ЕГ): 10 дітей; контрольна група (КГ): 10 дітей.

Метою констатувального етапу дослідження було визначення рівнів сформованості екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Для досягнення цієї мети було розроблено систему завдань, що відповідають трьом основним компонентам екологічної компетентності. Завдання для когнітивного компонента були спрямовані на перевірку знань дітей через впізнавання, класифікацію, опис та пояснення. Завдання для емоційно-ціннісного компонента мали на меті виявити емоційну реакцію та ціннісні судження дітей. Завдання для поведінково-діяльнісного компонента були спрямовані на спостереження за практичною поведінкою дітей у змодельованих ситуаціях. Для кожного з цих компонентів ми визначили чіткі критерії та показники, що відповідають високому, середньому та низькому рівням сформованості, що дало нам змогу провести як кількісний, так і якісний аналіз отриманих даних.

Результати констатувального етапу дослідження чітко засвідчили недостатній рівень сформованості екологічної компетентності у значної частини дітей старшого дошкільного віку як в експериментальній, так і в контрольній групах. Отримані дані констатувального етапу стали обґрунтуванням для подальшого впровадження розробленої технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час проведення екскурсій у природному довкіллі в експериментальній групі з метою підвищення рівня їхньої екологічної свідомості та поведінки.

На формувальному етапі нами було розкрито технологію формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку під час екскурсій у природному довкіллі, а також розроблено систему ігор, спеціально створених для використання під час екскурсій у довкіллі. Ці ігри є інструментом для активного та цікавого залучення дітей до процесу пізнання природи та формування їхньої екологічної компетентності. Впровадження цієї технології відбувалося в експериментальній групі, а контрольна група продовжувала займатися за традиційною програмою.

Метою контрольного етапу експерименту було визначення ефективності застосованої технології формування екологічної компетентності під час проведення екскурсій у природне довкілля. Експеримент був проведений аналогічно до констатувального етапу. Аналіз отриманих даних засвідчив значне зростання кількості дітей з високим рівнем екологічної компетентності в експериментальній групі, яка досягла 65%, та суттєве зменшення частки дітей з низьким рівнем до 10%, що є беззаперечним доказом позитивного впливу розробленої технології. На противагу цьому, у контрольній групі спостерігалася відносна сталість показників, де високий рівень екологічної компетентності продемонстрували лише 15% дітей, а більшість – 50% – залишилися на низькому рівні. Результати контрольного етапу дослідження підтверджують ефективність розробленої та впровадженої педагогічної технології формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку через проведення екскурсій у природне довкілля.

Отже, технологія формування екологічної компетентності через екскурсії в природному довкіллі виявилася ефективним засобом для комплексного розвитку екологічної свідомості старших дошкільників. Вона сприяла не лише засвоєнню знань, а й формуванню емоційно-ціннісного ставлення до природи та практичних навичок екологічно доцільної поведінки, що є важливою основою для подальшого екологічного виховання особистості.

Мету дослідження досягнуто, завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемчук В. Ф., Дажук В. С., Карпенко Н. В. Естетико-екологічне виховання в дошкільному закладі : Навчально-методичний посібник. Вінниця : КЗ «ДНЗ № 71 ВМР», 2017. 189 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Нова редакція (Затверджено наказом Міністерства освіти та науки України від 12.01.2021 № 33). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 25.03.2025).
3. Бастракова Т. О. Сучасні проблеми екологічного виховання дошкільників. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі: збірник наук. праць*. 2019. С. 24-27.
4. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115 с.
5. Бутенко В. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами наочного моделювання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 8-9. С. 3-14
6. Волинець Ю. О., Волинець К. І., Правдива А. П. Сучасні підходи до формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку. *Народна освіта*. 2020. С. 1-6.
7. Волкова В. А., Барсук С. О. Педагогічні умови екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. №. 75 (2). С. 11-15.
8. Впевнений старт. Освітня програма для дітей старшого дошкільного віку. URL: https://vstart.com.ua/files/programa_vpevnenii_start_2017.pdf (дата звернення: 16.03.2025).
9. Гайдай А. Виховання у дітей дошкільного віку любові до природи рідного міста Батурина. *Молодий вчений*. 2021. №. 6 (94). С. 10-15.

10. Гаврило О. І. Виховання естетичного ставлення до природи як складова екологічної культури дошкільників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2018. № 2 (2). С. 188-195.
11. Гановська А., Сорочинська О. А. Формування ціннісного ставлення до природи в дітей старшого дошкільного віку. *Модернізація системи освіти в гірських регіонах: національний і глобальний виміри*: збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції. 2022. С. 142-144.
12. Горопаха Н. М. Проблемні ситуації як метод формування екологічної компетенції старших дошкільників. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2017. С. 27-31.
13. Городиська М. О., Міронець Л. П. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання природничо-математичної освіти* : збірник наукових праць Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми. 2014. Вип. 4. С. 5-9.
14. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*. 2008. № 8. С. 23-30.
15. Гуренкова О. Екологічна компетентність як основна мета екологічної освіти студентів у багатонаціональному вищі. *Науковий часопис*, 2017. № 4. С. 98-102.
16. Гузь В. В. Дидактичні технології формування екологічної компетентності старшокласників у навчанні природничонауковим дисциплінам. С. 52-56. URL: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp_ped/2008_14/2_02_Huss.pdf
17. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. *Шлях освіти*. 2014. №3. С.22–24.
18. Діра Н. О. Поняття «ціннісне ставлення особистості до живої природи» у психолого-педагогічній літературі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2017. № 277. С.70-77.

19. Домбровська Н. Ф. Екскурсія у природу як форма організації екологічної освіти і виховання учнів. *Актуальні питання географічних, біологічних та хімічних наук: основні наукові проблеми та перспективи дослідження*. Вінниця, 2023. Вип. 21. С.137-140.
20. Елькін М., Батарейна І. Формування цінностей дошкільнят та учнів в умовах реалізації Концепції Нової української школи. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2018. №. 1. С. 70-77.
21. Жук К.В. Врахування особливостей дошкільного віку у вихованні в дітей шанобливості. *Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія*. 2020. С. 100-113.
22. Живіріхіна Л. А. Формування екологічної компетентності дошкільників. *Таврійський вісник освіти*, (4). 2014. С. 69-75.
23. Загородня Л. П. Дитина в природному довіллі. Впроваджуємо оновлений БКДО. *Дошкільне виховання*. 2021. № 6. С. 3–10.
24. Закон України «Про дошкільну освіту (проект): URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text> (дата звернення: 13.03.2015).
25. Іванова В., Іванова С., Непша О. Педагогічні умови формування знань про природу у дітей дошкільного віку. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції*. 2019. С. 77-79.
26. Іванова В. В., Атрощенко Т. О. Позитивне ставлення до природи як результат формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (13). 2024. С. 32-36.
27. Іскрижинська А. М., Сорочинська О. А. Формування природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрових технологій. *Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи*: зб. наукових праць: в 2-х ч. 2022. С. 128-132.

28. Ільчук Т.В. Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників в процесі діалогу з природою. *Наукові здобутки студентів з дошкільної освіти*: збірник наукових і науково-методичних праць. Вип. 12. 2021. С. 6-8.
29. Корінна Г. О. Природа як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2017. №. 4. С. 98-103.
30. Корягіна Ю. І., Сорочинська О. А., Танська В. В. Формування пізнавальної активності дошкільників у процесі ознайомлення з природою. *Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття*: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції:(м. Харків, Україна, 13-14 грудня 2019 р.). 2019. С. 47-50.
31. Костюк О. Дослідницько-пошукова діяльність у формуванні пізнавального інтересу дошкільників до природи. *Педагогічний пошук*. №3 (83). 2022. С. 21-32.
32. Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності старшокласників засобами дистанційної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський. 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 379-387.
33. Коновальчук І. І. Теоретичні й технологічні аспекти формування екологічної компетентності молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2016. № 15 (136). С. 20-24.
34. Корінна Г. О. Природа як засіб екологічного виховання дітей дошкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки, (4)*. 2017. С.69-73.
35. Кулеш О. С., Сорочинська О. А. Екскурсія як форма екологічного виховання старших дошкільників. *Наукова дискусія*: питання педагогіки та психології: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 6-7 грудня 2019 року). 2019. С. 42-46.

36. Криловець М. Роль краєзнавства у формуванні патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 3 (37).
37. Кравець Н. Екологічне виховання дітей дошкільного віку: дефінітивно-понятійна сутність проблеми. *Освітній простір України*. 2016. № 7. С. 131-138.
38. Крутій К. Л. «Педагогіка калабані» : практична реалізація принципів природовідповідності та здоров'язбереження в закладі дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2019. № 6. С. 3-7.
31. Лисенко О., Світик Л. Вплив природи на всебічний розвиток дошкільника: стан проблеми дослідження. *Освітній простір України*. 2018. № 12. С. 186-191.
32. Лисенко Н. В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово». 2015. 352 с.
33. Лисенко Н. Сучасні підходи до екологічного виховання дітей дошкільного віку у руслі концепції збалансованого розвитку. *Теорія виховання*. 2019. С. 134-138.
34. Лошик Л. Сутність та структура природничо-екологічної компетентності дітей середнього дошкільного віку. *Наукова рада*. 2019. С. 105-108.
35. Литюк Я. М., Савченко Ю. Ю. Прогулянка як форма організації експериментально-дослідницької діяльності дітей дошкільного віку *Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах*. 2021. С. 154-156.
36. Маланчук О. Формування природничо-екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. *Теорія, технологія і практика навчання*. 2023. № 4. С. 38-50.
37. Максимова О. О. Виховання любові до Батьківщини у дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми та перспективи дошкільної освіти в сучасному освітньому просторі: зб. науково-метод. праць*. 2018. С. 17-21.

38. Максимова О.О. Формування екологічної компетенції дитини дошкільного віку. *Педагогічні науки: Збірник наукових праць*. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2016. Вип. LXXIV. Том 2. С. 46 – 50.
39. Максимова О. О. Формування екологічної компетентності як складової готовності дитини до школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць*. 2018. № 24. С. 15-18.
40. Максимова О. О., Ковалюк Т. А. Змістовно-методичне забезпечення формування екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2018. №. 56. С. 65-69.
41. Маршицька В. В. Метод проєктів як засіб виховання емоційно-ціннісного ставлення до довкілля у старших дошкільників. *Наукова скарбниця освіти Донеччини*. 2017. Т. 2. С. 34-38.
42. Маршицька В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. Київ. 2005. Вип.8. С. 20-24.
43. Мельничук Л. Б., Воронько У. І. Методи, форми та засоби виховання екологічної культури дітей дошкільного віку. *Редакційна колегія*. 2021. С. 261.
44. Новіцька В. В. Інноваційні технології формування екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти*: збірник наукових праць. 2021. С. 173-177.
45. Овдієнко І.В. Формування екологічної свідомості в дітей дошкільного віку засобами фенологічних спостережень. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2018. №. 3. С. 142-143.
46. Онопрієнко В., Походня Е. Екологічна освіта та виховання в дошкільних дитячих закладах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. №. 5. С. 327-341.

47. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31897/1/Programa_DUTUNA_KDO_2020.pdf (дата звернення: 16.03.2025).
48. Ошуркевич Н. Особливості створення та використання екологічної стежини в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 3- 4 (22-23), 209-221.
49. Ошуркевич Н. О. Сучасні педагогічні технології для формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2018. С. 65-72.
50. Панченко О. О. Педагогічні умови формування природничо-дослідницьких умінь у дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти* : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Міленіум, 2020. С. 194-196.
45. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника. Київ: Світич, 2016. 144 с.
46. Присяжнюк Л. А. Організація дослідницької діяльності дошкільників у контексті екологізації освітнього середовища ДНЗ. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 6. С. 28–30.
47. Присяжнюк Л. Формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку через чуттєво-емоційне пізнання довкілля. *Дошкільне виховання*. 2023. № 6-7. С. 3-5.
48. Половина О.А., Гаращенко Л.В. Формування еколого-природничої компетенції дітей дошкільного віку: здоров'язбережувальний підхід. *Молодий вчений*. 2018. № 8.1. С. 47-53
49. Про дошкільну освіту: Закон України від 01.01.2021 № 2628-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР). URL:<https://zakon.help/law/2628-III> (дата звернення: 25.03.2025)

50. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19#Text> (дата звернення: 13.03.2025).
51. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey/Bilan_Programa_Ukrdooshkillja_2017.pdf (дата звернення: 16.03.2025).
52. Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у світі». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey /programma-ya-y-sviti.pdf> (дата звернення: 16.03.2025).
53. Руденко Л. Д. Взаємодія сім'ї і школи у формуванні екологічної компетентності школярів. Київ: Педагогічна думка, 2015. 32 с.
54. Семенович Я. М., Шанскова Т. І. Формування природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами експериментально-дослідницької діяльності. *Актуальні проблеми початкової освіти: теорія і практика*: збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (24 жовтня 2023 року). 2023. С. 68-76.
55. Тамбовцев Г., Іванова В., Сапун Т. Роль і значення екскурсій в природу в екологічному вихованні школярів. *Формування стратегій міжкультурної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології*: тези Міжнар. наук.-практ. конф.(13-14 вересня 2018 р.) 2018. С. 208-210.
56. Тимошук О. В, Брушневська І. М. Виховання ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку. *Оргкомітет конференції*. 2020. С. 71.
57. Чорна Г. В., Скірко Г. З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 163-169.
58. Шумейко Т. В. Формування екологічної свідомості дітей п'ятого року життя. *Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації*. 2023. С. 313-318.
59. Шмалей С. В. Екологічна особистість: монографія. К.: Бібліотека офіційних документів, 1999. 232 с.

60. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: Навчальний посібник, Київ: Вища школа, 1993. 255 с
61. Ardoin N. M., Bowers A. W., Gaillard E. Environmental education outcomes for conservation: A systematic review. *Biological conservation*. 2022. 241. pp. 2-13.
62. Dovbnia S., Otchenko H. Preschoolers' ecological appropriate behavior formation. *Educational scientific space*. 2022. Issue 2. pp. 8-23.
63. Fushtei O., Sarancha I. Formation of environmental culture in preschool children. *Personality and environmental issues*. 2023. 4. pp. 21-25.
64. Klimentyeva Z. About the conditions of environmental development during preschool years. *Social Sciences (Pakistan)*. 2015. 10. pp. 389-394.
65. Mustapa N. D., Maliki N. Z., Aziz N. F., Hamzah A. Children's direct and indirect experiences with nature and their connectedness to nature. *Planning Malaysia*, 2019. 17. pp. 203-214.
66. Volkova L. Formation of ecological and natural competencies of children of preschool age with the help of an ecological path. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. 48 (3). pp.11-17.
67. Yanniris C., Gavrilakis C., Hoover M. L. Direct Experience of Nature as a Predictor of Environmentally Responsible Behaviors. *Forests*. 2023. 14 (11). pp. 2-14.